

İSLÂM HUKUKUNDA İRTİDAT CEZASINA YENİ BİR YAKLAŞIM

A New Approach to the Punishment of Apostasy in Islamic Law

Sahip BEROJE*

Özet

İslâm alimleri bazı rivayetlere dayanarak mürtedin (İslâm'dan çıkanın, özellikle mürted erkeğin) cezasının ölüm olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Fakat günümüzde, önceki alimlerin mürtedin cezasına dair görüşleri, onların ilgili nass ve rivayetleri değerlendiriş biçimi, günümüz değerleri ve hukuk anlayışı açısından tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum, fukahânın ilgili içtihatlarının ve bu içtihadada mesned teşkil eden delillerin yeniden değerlendirilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Bu çalışmada, irtidat cezası ile ilgili nasslar ve içtihatlar çeşitli açılardan tahlil edilerek, bu cezanın siyasi nitelikli bir ceza mı, dinî nitelikli bir ceza mı, bir had cezası mı yoksa bir ta'zir cezası mı olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

İrtidat, mürted, had cezası, ta'zir cezası, siyasi suç ve ceza.

Giriş

Bugün İslâm dünyasında meydana gelen zihniyet dönüşümüyle beraber, bir çok geleneksel değerlerin yanında, İslâm hukukundaki bazı hüküm ve yaklaşımlar da tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda en çok tartışılan meselelerden biri de fukahânın irtidat (İslâm'dan çıkma) cezası ile ilgili görüşleridir. Bilindiği gibi müçtehitler bazı rivayet ve uygulamalara dayanarak irtidat cezasının ölüm olduğuna hükmetmişlerdir. Dahası irtidat eden mükellef erkeğin cezasının ölüm olduğu üzerinde görüş birliği (icma) hasıl olmuştur.¹ Bu konuda Şia da Ehl-i Sünnetle aynı görüştedir.² Ulema bu görüşlerinde, Hz. Peygamber'in (s.a.) "Dinini değiştiren öldürünüz" hadisi ile bu anlamdaki diğer rivayetlere dayanmışlardır.³

* Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ İbn Kudâme, Ebü Muhammed Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnâ*, Beyrut, ts., X, 74; Aynî, Bedreddin Ebü Muhammed Mahmud b. Ahmet, *Umdetü'l-kârî*, Beyrut, ts., XXVI, 41; İbn Hacer el-Askalanî, Ahmet b. Ali b. Hacer, *Fethü'l-bârî*, Kahire 1300, XII, 177.

² Tabatabaî, Seyyid Murtaza el-Ezdi, "Bahsün fihhiyyün fi'l-mürted", *Risaletü'l-Kur'an*, Kum 1314, sy. 10, s. 135.

³ bk. Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Umm*, Beyrut 1988, I, 257; Râfiî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Muhammed, *el-Azîz Şerhu'l-Veciz*, Beyrut 1997, XI, 97; İbn Kudâme, *el-Muğnâ*, X, 75; Nevevî, Ebü

Abstract

Grounding their views in some accounts, Islamic scholars came to the common agreement that the person who commits apostasy (especially men) should be sentenced to death penalty. However in our times, the approaches and point of views of the scholars in previous epoch concerning this topic, their evaluations and analysis of *nass* were brought under discussion in terms of the current values and the understanding of law. This has brought about a reevaluation of the *ijtihad* of *fuqaha* and their evidential reasons. In this study, we tried to determine whether this sentence to political, religious, a *hadd* or a *ta'zir* after analysing various *nass* and *ijtihad*s with different points of views.

Key words

Apostasy, apostate, punishment of *hadd* and *ta'zir*, political crime and punishment.

Bu hadisler hem erkek hem kadını kapsayacak şekilde (âmm lafız) varid olduğundan ekseriyet (cumhur), irtidat cezasında kadın-erkek ayırımı yapılamayacağı, her iki cinsin de cezasının ölüm olduğu görüşündedir.⁴ Hanefiler ise, savaşta kadının öldürülmesini meneden hadislerle dayanarak,⁵ irtidat eden kadının öldürülemeyeceği kanaatindedirler. Onlara göre bu hadisler mutlak olup aslen kafir olan kadını kapsadığı gibi, sonradan irtidat eden kadını da kapsamaktadır.⁶ Hanefiler, böyle bir kadının hapse konulup tevbe etmesi için zorlanacağı, tevbe edinceye veya ölüncüye kadar sıkıştırılmaya devam edileceği görüşündedirler.⁷

Zekerîyya b. Şeref, *Şerhu Sahihi'l-Müslim*, Beyrut 1972, XI, 165; İbnü'l-Hümmam, Kemaluddin Muhammed b. Abdulvahid, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, Beyrut, ts., VI, 69; Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-evtâr*, baskı yeri ve tarihi yok, VII, 7.

⁴ Hadislerin yorumu için bk. Serahsî, Ebü Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsut*, İstanbul 1983, X, 109; İbn Kudâme, *el-Muğnâ*, X, 75; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Cami li ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut 2000, III, 32-34; İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî*, XII, 177, 240; es-Suyuti, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Zehru'r-ruba ale'l-Mucteba* (Nesafî Şerhi), Beyrut, ts., VII, 104. Necib el-Muti', *Tekmilletü'l-Mecnu'*, Cidde, ts., XXI, 65.

⁵ bk. Buharî, "Cihad", 147-8; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Mısır 1313, II, 91, 122-123.

⁶ İbnü'l-Hümmam, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, VI, 72. Ayrıca bk. Serahsî, *el-Mebsut*, X, 109-110.

⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, X, 108; İbnü'l-Hümmam, *Şerhu Fethi'l-kadir*, VI,

Geçmiş fukahânın bu görüşleri günümüz dünyasının değerleri, hukuk anlayışı ve gerçekleri açısından yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Bu eleştirileri görmezden gelmenin veya üstünü örtmeye çalışmanın problemi ötelemekten başka bir işe yaramayacağı açıktır. Temelde nassa dayalı savunulan bu görüşlerin yeniden tartışma konusu yapılması yadırganabilir. Fakat, fukahânın yaşadığı şartlar, sosyo-kültürel ortam ve bu ortamın inşa ettiği zihin yapısının, onların nassları yorumlama ve anlama tarzını önemli derecede etkilediği gerçeği inkar edilemez. Bu açıdan fıkıh literatürümüzde kaynağı nass olarak kabul edilen birçok hüküm ve içtihat, yeniden inceleme ve değerlendirmeye tabi tutulduğunda farklı sonuçlara ulaşıldığı çokça görülen bir durumdur. Zaten önceki alimler de değişen şartlar karşısında içtihadın yenilenmesi gereğine, "*zamanın değişmesi ile ahkâmın değişmesi inkâr olunamaz*" ilkesiyle dikkat çekmişlerdir. Bu açıdan, nassları farklı zaman ve kültür ortamlarında, meydana gelen sosyo-kültürel değişimlere ve ihtiyaçlara göre, mekâsıdî şerîaya uygun biçimde yeniden yorumlamak bir ihtiyaç olduğu kadar bir zaruret de. Esasen nasslardaki evrensel ruhu her asırda yaşatmanın yolu da, İslâm'ın yürüten ayağı olan yorum müessesesini dinamik tutmaktan geçer. Aksi halde fıkıh, çağın gerisinde kalmaya mahkûm ederek, İslâm'ın gerçek hayatla olan bağını kesmiş oluruz.

İşte bu temel saik bağlamında bu çalışmada güdülen amaç, irtidat cezasını, Kur'an ve sünette yer alma biçimi, Hz. Peygamber (a.s.) ve Raşid Halifelerin tatbikatı, cezanın öngörüldüğü siyasî konjonktür, cezanın illeti ve ondan beklenen hukukî yarar, cezanın mahiyeti ve cezalar sistemi içerisindeki yeri açıklarından ele alarak, bunun siyasî nitelikli bir ceza mı, dînî nitelikli bir ceza mı, bir had cezası mı, yoksa bir ta'zir cezası mı olduğunu belirlemeye çalışmaktır.

1- Kur'an Ayetleri Açısından İrtidat Cezasına Bakış

Kur'an'da irtidatla ilgili pek çok ayet vardır. Farklı münasebetler ve farklı kişi ve gruplar hakkında inen bu ayetlerin⁸ bir kısmında İslâm dininden çıkıp kafir olarak ölenlerin yaptıkları hayırlı amellerin boşa gideceği ve kendilerinin ebedi cehennemde kalacakları uyarısı yapılırken; bir kısmında imandan sonra küfre girenlerin kötü akıbeti haber

71; Mavsili, Abdullah b. Muhammed b. Mevdûd, *el-İhtiyar*, İstanbul 1987, IV, 149.

⁸ Bu ayetlerin Ehl-i kitap ve münafıklar hakkında nazil olduğu görüşü ağırlıkta olmakla beraber, irtidatlarını açıkça ortaya koyanlar hakkında olduğunu söyleyenler de vardır. bk. Taberî, Muhammed b. Cerir, *Camiü'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'an*, Beyrut 1992, III, 340 vd., IV, 325-326. Bu ayetlerin nüzül sebebi hakkında geniş bilgi için bk. İnce, İrfan, *İslâm Hukukunda İrtidat Suçu ve Cezası* (Yüksek Lisans Tezi, 1995), Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst., s. 15-23.

verilmekte, böylelerine Allah'ın bir daha kolay kolay hidayeti nasip etmeyeceği son derece tehditkar ifadelerle hatırlatılmaktadır.⁹ İrtidatla ilgili ayetlerin önemli bir kısmının münafıklarla ilgili olması dikkat çekicidir. İslâm inancını içlerine sindiremeyen münafıklar zaman zaman içlerindeki bu nifakı açığa vurmakta, kendilerini küfür ve dalaletle götüren sözler sarf etmekte, Hz. Peygamber (a.s.)'i incitici söz ve davranışlar sergilemekteydiler. İlgili ayetlerin bir kısmında münafıkların bu tavır şiddetli bir şekilde yerilmekte, bunun imandan sonra tekrar küfre girmek olduğu uyarısı yapılmakta, bu büyük sapıklıktan vazgeçemedikleri takdirde elem verici bir azaba çarptırılacakları hatırlatılmaktadır.¹⁰

Gerçekte Kur'an, iman ettikten sonra tekrar küfre dönenleri o kadar ağır bir şekilde kınamakta ve o kadar dehşet verici bir uhrevî azapla tehdit etmektedir ki,¹¹ bu ayetleri okuyan biri ister istemez Kur'an'ın irtidat edenlere mutlaka çok ağır bir dünyevî ceza da takdir etmiş olduğu zehabına kapılır. Buna rağmen hiç bir ayette bu suç için miktarı ve cinsi belli bir cezaya rastlanmamaktadır. Her ne kadar Tevbe, 9/74 ve Bakara, 2/217. ayetlerde dünyevî bir cezadan bahsedilmekte ise de, bununla ne kastedildiği açık değildir. Münafıkların, Hz. Peygamber hakkında ağır sözler sarfetmeleri üzerine nazil olan ayetin sonundaki ifade; "*Eğer tevbe ederlerse onlar için daha hayırlı olur. Yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da âhirette de elem verici bir azaba çarptıracaktır. Onların yeryüzünde ne dostu ne de yardımcısı vardır.*"¹² şeklindedir. Bazı müfessirler buradaki dünyevî azapla ölüm cezasının kastedildiği kanaatindedirler.¹³ Ancak ayet bu şekilde yorumlandığında, bu durumda ayetin devamı olan, "*Onların yeryüzünde ne dostu ne de yardımcısı vardır,*" kısmını nasıl anlamamız gerektiği problemi ortaya çıkar. Çünkü eğer mürtedin cezası ölüm ise, o zaman, mürtedin yeryüzünde dostsuz ve yardımcısız kalmasından söz edilmesi anlamsız kalacaktır. Oysaki bazı müfessirlerin belirttiği gibi, *dünyevî azabı*, nifakla ayıplanma, kötü şekilde anılma, mürtedin maruz kalacağı zillet ve aşağılanma¹⁴

⁹ bk. el-Bakara 2/217; Ali İmran 3/86-91; en-Nisa 4/137. Ayrıca bk. en-Nisa 4/115-6.

¹⁰ et-Tevbe 9/66-67, 74. Ayrıca bk. Muhammed 47/24-26; en-Nahl 16/106; el-Mâide 5/54; el-Hacc 22/11.

¹¹ bk. Âl-i İmran 2/86-91; Muhammed 47/24-26.

¹² et-Tevbe 9/74.

¹³ bk. Zemahşeri, Muhammed b. Ömer, *el-Keşaf*, Beyrut, ts., II, 282; Şevkanî, *Fethu'l-kadir*, Riyad 2001, s. 691; Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetu'l-telâsîr*, İstanbul, ts., I, 549.

¹⁴ bk. Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Mahmud b. Abdillâh, *Ruhu'l-meâri*, Beyrut 1987, X, 140. Alûsî'nin ölüm cezası ve kabir azabı gibi anlamlara katılmadığı anlaşılmaktadır. Taberî ise, bununla ölüm cezası veya dünyada maruz kalacağı zilletin kastedilmiş olabileceğini belirtir. Taberî, *Camiü'l-beyân*, IV, 187. (Beyrut 1988 baskısı).

olarak anlamak bizce daha uygun bir yorumdur. Buna, mürtedin içerisine düşeceği zihni ikilem, ruhi ızdırab, müslüman toplumdaki dışlanma, dostlarını ve yakınlarını kaybetmenin yaşatacağı acı ve mahrumiyet de eklenirse, bunların onun için elem verici bir azaba dönüşeceği açıktır.

Ancak burada asıl gözden kaçan husus şudur: Bilindiği gibi İslâm hukukuna göre, küfürlerini gizledikleri ve müslümanlar gibi davrandıkları sürece münafıklara irtidatla ilgili ahkâm uygulanamaz. Çünkü kazâ hükümler gönüllerde gizli kalmış fikir ve düşüncelere değil, ancak zahiri fiil ve sözlere uygulanabilir. Halbuki bu ayetin içerisinde yer aldığı ayetler grubu münafıkların Resulullah (a.s.)'a karşı ağır sözler sarf etmeleri üzerine nazil olmuş ve buradaki elem verici azap da yine onlar için söz konusu edilmiştir. Burada münafıklar için söz konusu edilmiş bir cezadan kendileri muaf tutulurken, aynı ayetten normal mürtedler için bir ceza hükmü çıkarılması bir çelişki olarak görünmektedir.

Diğer ayetin dünyevî cezaya işaret eden kısmı ise şöyledir: "Sizden kim dininden döner de kafir olarak ölürse, dünyada da ahirette de amelini boşa gitmiştir. İşte onlar cehennemliktir ve orada ebedi olarak kalacaklardır."¹⁵

Görüldüğü gibi ayette mürtedin dünyevî amelilerinin de boşa gittiğine vurgu yapılmaktadır. Bununla ne kastedildiği açık olmamakla beraber, bazı müfessirler, bunun mürtedle ilgili kanaatindedirler. Nisaburî'nin tefsiri bu anlayışın özeti mahiyetindedir. 'Dünyada (müslüman olmakla kazandığı) İslâm'ın acil menfaatlerinden mahrum olur. Ele geçirildiğinde boynu vurulur Mü'minlerin destek ve yardımlarını kaybeder. Ailesinden ayrılır, mirastan mahrum bırakılır¹⁶ Başka ayet ve hadislerin desteği ile *amelin boşa gitmesi* ifadesinden, müslüman olmakla kazanılan malî ve medenî haklardan mahrumiyet anlamı çıkarmak mümkün olsa da¹⁷, bu ifadede, *ele geçirildiğinde boynu vurulur*, hükmüne ulaşmak zorlama bir yorumdur. Çünkü, amellerin boşa gitmesi ile bedenî ceza arasında ilişki kurmayı gerektiren hukukî bir bağ mevcut değildir. Kaldı ki mürtedin cezası ölüm ise, onun diğer malî ve medenî hak-

lardan mahrum bırakılmasının ne anlamı kalır ki?

Fıkıh kitaplarında da genellikle mürtedin hak ettiği cezaya bu ayetler delil gösterilmekte, ayetlerdeki *dünyevî azap ve amellerin boşa gitmesi* ifadeleri ile ölüm cezasının kastedildiği ifade edilmektedir. Akabinde mürtedin öldürülmesini öngören hadisler zikredilmek suretiyle, ayetlerdeki belirsizliğin sünnetle açıklığa kavuşturulduğu savunulur.¹⁸

Ancak, günümüzde başka ayetlerden hareketle klasik görüşün aksine farklı görüşler de ortaya çıkmıştır. Örneğin Reşid Rıza, "Onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmazlarsa ve barış içinde yaşamak isterlerse, Allah size onlara saldırmak için bir yol (ruhsat) vermemiştir." (Nisa, 4/90) ayetini delil göstererek, Kur'an'ın, müslümanlarla savaşmayan ve İslâmî idareye itaat eden mürtedleri öldürmeye izin vermediğini savunmaktadır. O bu kanaate, ayetin, daha önce müslüman iken veya İslâm'ı destekleyen kişiler iken irtidat edenler hakkında nazil olduğu¹⁹ ön kabulünden hareket ederek varmıştır. Ona göre, Kur'an'da bu ayetin hükmünü nesheden başka bir ayet de yoktur. Ayrıca müteakip ayetteki, "eğer onlar sizden uzak durmaz, barış teklif etmez ve ellerini çekmezlerse yakaladığınız yerde öldürün" (Nisa, 4/91) şeklindeki emirden de anlaşılıyor ki, barış istedikleri, müslümanlardan uzaklaşıp onlardan el çektikleri sürece mürtedleri öldürmeye izin yoktur. Yani sadece irtidat ettikleri için değil, müslümanlarla savaş haline geçtikleri için mürtedlerin öldürülmesi emredilmiştir. Ayetin sonundaki, "işte böylelerine karşı Allah size açık bir yetki vermiştir," ifadesi de bunu teyid etmektedir. Ona göre ayet bütün müşrikleri kapsamakta, dolayısı ile ister aslen kafir olsun, ister mürted olsun, müslümanlara karşı savaş açmayanlara ilişilmez. Hz. Ebubekir'in irtidat edenlere savaş açması da, onların savaş açmalarından dolayıdır.²⁰

Hz. Peygamber (a.s.)'in nifakları açıkça ortaya çıktığı halde münafıklara bir ceza vermemesi de Kur'an'da irtidat cezasının olmadığına delil gösterilmektedir. Çünkü, Kur'an'da, münafıkların Hz.

¹⁵ el-Bakara 2/217. Ayetin nüzül sebebi için bk. Taberî, *Camiü'l-beyân*, VI, 185 (Beyrut 1988 baskısı); Kurtubi, *el-Cami li ahkâmî'l-Kur'an*, VIII, 132; Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, baskı yeri yok, 1960, II, 757-58.

¹⁶ Nisaburî, *Nizamuddin Hasan b. Muhammed el-Kumîni, Ğarâibu'l-Kur'an*, Beyrut 1996, I, 598. Ayrıca bk. Kurtubi, *el-Cami li ahkâmî'l-Kur'an*, III, 32-3; Nesefî, Abdulah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-tenzil*, Beyrut 1989, I, 152; Elmalılı, *Hak Dini*, II, 759.

¹⁷ Nitekim ayeti böyle anlayıp bedenî cezadan bahsetmeyen müfessirler de vardır. bk. Taberî, *Camiü'l-beyân*, II, 355 (Beyrut 1988 baskısı); Şevkanî, *Fethu'l-kadir*, s. 168; Âlusî, *Rühü'l-meânî*, I, 110; Sâbunî, *Safvetü't-tefâsîr*, I, 138.

¹⁸ Râfî, *el-Azîz*, XI, 97; İbn Kudâme, *el-Muğnâ*, X, 74; Makdisî, Ebu'l-Ferec Abdurramman b. Ömer, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, Beyrut, ts., X, 74; Şirbîni, Muhammed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc*, İstanbul 1958, IV, 133. Behutî, Mansur b. Yunus b. İdris, *Keşşâfu'l-kanna*, Beyrut 1982, VI, 168.

¹⁹ Ayetin asıl nüzül sebebinin bu olay olduğu ihtimali güçlüdür. bk. İbnu'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut 1988, I, 593-94.

²⁰ bk. Reşid Rıza, "Din Hürriyeti ve Mürtedin Öldürülmesi Meselesi," *Kelime Dergisi*, (trc. Hikmet Zeyveli), İstanbul 1987, sy. 15, s. 37-8. Müellif, tefsirinin çeşitli yerlerinde ele aldığı irtidatla ilgili görüşlerini Menar Dergisi'nde çıkan bu makalesinde özetlemiştir. Bunlar aynı zamanda üstadı Abduh'un da görüşleridir. Bu görüşün detayları için bk. *Tefsiru'l-Menar*, Beyrut, ts., II, 208; III, 36, 332; V, 327-8.

Peygamber (a.s.)'i küçümseyen sözlerle alay ettikleri, Allah ve Resûlüne karşı geldikleri, kötülüğü emredip iyilikten alıkoydukları, işledikleri ve sarf ettikleri söz ve fillerden dolayı küfre girdikleri açıkça belirtilmektedir.²¹ Buna rağmen Hz. Peygamber (a.s.) münafıkların çoğunu tanıdığı halde onları cezalandırmadığı gibi, Kur'an da böyle davranan münafıklar için bir ceza takdir etmemiştir.²²

Ayrıca bazı Medine Yahudilerinin müslümanları kendi dinleri hakkında şüpheye düşürmek için ikide bir müslüman olmuş gibi yapıp ardından irtidat etmeleri bizzat Kur'an'da söz konusu edilmiştir: "Kitap ehlinden bir grup dedi ki: 'iman edenlere indirilene günün evvelinde inanın, sonunda da inkar edin ki, belki onlar da dinlerinden dönerler'"²³ Yahudilerin bu irtidat taktiği Medine'de İslâm devletinin kurulu olduğu bir zamanda cereyan etmesine rağmen, Hz. Peygamber (a.s.)'in bundan dolayı herhangi bir kimseyi cezalandırdığı nakledilmemiştir.²⁴

Görüldüğü gibi farklı ayetlerden farklı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bu da Kur'an'da, mürted için ölüm cezası takdir edildiği görüşünün tartışmaya açık olduğunu göstermektedir. Kesin bir kanaate ulaşmak için Sünnete bakmamız gerekmektedir.

2- Sünnette Yer Alma Biçimi Açısından İrtidat Cezasının Değerlendirilmesi

Klasik kaynaklarda irtidat cezasına en çok delil gösterilen hadis, "من بدل دينه فاقتلوه" "*Dinini değiştireni öldürünüz*,"²⁵ şeklindeki hadistir. Baktığımız kaynakların hiçbirinde bu hadisin senediyle ilgili menfi bir görüşe rastlamadık. Dahası kaynakların hepsi bu hadisi, mürtedin cezasının ölüm olduğu konusunda delil olarak kullanmışlardır.²⁶

Delil gösterilen diğer bir rivayet Hz. Peygamber(a.s.)'in, Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ona söylediği şu sözdür: "*Hangi erkek İslam'dan dönerse, dönmesi için tövbeye davet et, dönmezse öldür. Hangi kadın dinden dönerse, dönmesi için*

tövbeye davet et, dönmezse öldür"²⁷

Şu hadis de, mürtedin kanının heder olduğuna (yani ölümü hak ettiğine) delil gösterilir: "*La ilahe illallah deyip, benim Allah'ın resulü olduğuma şahadet eden bir müslümanın kanı ancak şu üç şeyden dolayı helal olur. Zina eden evli, başkasını öldüren katil, dininden ayrılan, İslâm cemaatini terk eden kişi.*"²⁸ Hadisin bu son kısmı mürtedin cezasının ölüm olduğuna delil gösterilmektedir.²⁹

Bu hadis, bütün hadis kitaplarında bazı lafız değişiklikleri ve farklı isnad zincirleriyle rivayet edilmiştir. Bir kaç varyantı hariç, ya lafızlarda takdim-tehir yapılmış ya da aynı manaya gelen başka bir kelime kullanılmıştır.³⁰ Lafızlardaki bu farklılık ve takdim-tehir hadisin mana üzere rivayet edildiğini göstermektedir. İlk asırlardan beri sahih kabul edilmiş ve fukahâca delil olarak kullanılmış bu rivayetleri, sened açısından güvenilir olup olmadığı yönüyle değerlendirmeye tabi tutmak bizce anlamını yitirmiştir. Çünkü varılacak sonuç ne olursa olsun, bu, yaşanmış bir geçmişten ortadan kaldırmayacağı gibi, senetle ilgili tartışmaları da bitirmeyecektir. Bu açıdan biz sened tartışmalarını bir tarafa bırakıp, yukarıdaki hadislerin de doğru anlaşılmasını sağlayacak farklı rivayet ve uygulamalar üzerinden hareket ederek, irtidat cezasının bugüne kadar gözardı edilen yönleri üzerinde durmaya çalışacağız. Çünkü, öyle anlaşılıyor ki meselenin farklı şekilde yorumlanmasına imkan veren nass, rivayet ve uygulamalar bulunduğu halde, sırf tarihi şartlar nedeniyle bunlar üzerinde yeterince durulmamıştır.

Burada üzerinde duracağımız ilk farklı rivayet, unsurları itibariyle yukarıdaki hadise benzeyen fakat mürted için farklı cezaların da öngörüldüğü şu hadistir. "لا يحل دم امرء مسلم الا باحدى ثلاث خصال زان او محصنيرجم او رجل قتل رجلا متعمدا فيقتل او رجل يخرج او رجل يخرج من الاسلام يحارب الله ورسوله فيقتل او يصلب او ينقى من الارض"

21 bk. et-Tevbe 9/61, 63, 66, 67.

22 Bu görüşü kimlerin savduğuna dair bk. İnce, a.g.e., s. 122.

23 Al-i İmran 3/72.

24 el-Avva, M. Selim, *Fî usûli'n-nizami'l-cinaiyyi'l-İslâmâ*, Kahire 1983, 164. Kur'an'da irtidat cezasının olmadığına başka ayetleri delil gösterenler de vardır. bk. Hâşim Kemalî, Muhammed, *İslâm'da İfade Hürriyeti* (trc. Muhammed Şeviker), İstanbul 2000, s. 102, 103.

25 Buhârî, "İstıtabe", 2; Müslim, "Kasâme", 25-26; Nesâî, "Muhârebe", 14. Ebû Davûd, "Hudûd", 1; 283; Tirmizî, "Hudûd", 25; İbnî Ebi Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, (nşr. Said M. el-Laḥham), Beyrut 1989, VI, 585.

26 bk., Şafîî, Muhammed b. İdris, *el-Umm*, Beyrut 1998, I, 257; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, VII, 191-194; İbn Hacer Askâlânî, *Fethu'l-bârî*, XII, 240; a.m.f., *ed-Diraye fi tahrici ehadi'si'l-Hidaye*, Beyrut 1384, II, 136. Tirmizî, hadisin hasen-sahih olduğunu; Şuayb el-Arnâvût da, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu belirtir. İbn Hibbân *el-İhsan fi takribi Sahihî İbn Hibban*, (nşr. Şuayb el-Arnâvût), Beyrut 1991, X, 327. (Naşirin ta'likî).

26 bk., Şafîî, Muhammed b. İdris, *el-Umm*, Beyrut 1998, I, 257; Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, VII, 191-194; İbn Hacer Askâlânî, *Fethu'l-bârî*, XII, 240; a.m.f., *ed-Diraye fi tahrici ehadi'si'l-Hidaye*, Beyrut 1384, II, 136. Tirmizî, hadisin hasen-sahih olduğunu; Şuayb el-Arnâvût da, hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olduğunu belirtir. İbn Hibbân *el-İhsan fi takribi Sahihî İbn Hibban*, (nşr. Şuayb el-Arnâvût), Beyrut 1991, X, 327. (Naşirin ta'likî).

27 Şevkanî, *Neylu'l-evtar*, VII, 193; İbn Hacer el-Askâlânî, senedinin hasen olduğunu belirtir. bk. *Fethu'l-bârî*, XII, 240. Ayrıca bk. İbn Hibban, *el-İhsân*, X, 327.

28 Buhârî, "Diyât", 6; Müslim, "Kasâme", 25-26; Ebû Davûd, "Hudûd", 1. Aynı, Buhârî'nin bu hadisi sahih bir senede İbn Mes'ud'dan rivayet ettiğini belirtmektedir. Aynı, a.g.e., XXIV, 40.

29 bk., İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-bârî*, XII, 177; Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, XI, 165.

30 Bu hadisin değişik lafızlarla gelen rivayetleri için bk. Şafîî, *el-Umm*, VI, 150; Buhârî, "Diyât", 22; Ebû Davûd, "Hudûd", 1; Tirmizî, "Hudûd", 15; Nesâî, "Muhârebe", 5, 11, 14; Darimî, "Hudûd", 2; İbn Hanbel, VI, 181; VI, 214. İbn Mâce, "Hudûd", 2.

"Bir Müslümanın kanı ancak üç hasletten dolayı mübah olur. Muhsan zâni ki recmedilir, başka birini kasden öldüren adam -ki öldürülür, İslâm'dan çıkıp ta Allah ve Resûl (a.s.)'üne harp açan adam -ki ya öldürülür, ya asılır ya da sürgün edilir."³¹

Görüldüğü gibi bu hadiste mürted için, ya ölüm, ya asılma veya sürgün şeklinde üç farklı cezadan söz edilmektedir. Şu halde bu hadise göre ceza verme makamında bulunan yetkili merci, mürtede bu üç cezadan birini verebilir. Bu hadiste dikkat çeken diğer bir husus da, cezayı hak edecek mürtedin, "او رجل يخرج من الإسلام يحارب الله ورسوله" veya "İslâm'dan çıkıp Allah ve Resulüne harp açan adam..." şeklinde nitelenmiş olmasıdır. Halbuki diğer rivayetlerde bu hadiste geçen asma ve sürgün cezası yer almadığı gibi; Allah ve Resulüne harp açma ifadesi de sadece Buhârî'nin rivayetinde vardır.

Ancak fıkıh kitaplarında hadisin bu varyantına dikkat çeken her hangi bir kimseye rastlamadık. Bazı muhaddisler bu hadisin senedinde bulunan İbrahim b. Tahman adlı ravinin hadisiyle ihticac edilmeyeceğini söylemişlerse de; Darakutni, Abdullah b. Mübarek'in onu sika gördüğünü; Ona ta'lik yazan Abadi de, İbn Mubarek, İbn Hanbel, Ebü Davud, Ebü Hatim gibi hadis âlimlerinin onu sika saydığını, Ebü Hanife, Yahya b. Ebi Kesir, Muhamed b. Sabik ve İbn Mübarek gibi birçok muhaddisin ondan hadis rivayet ettiğini belirtmektedir.³² Bazı şarihler, hadiste kendileri için üç alternatif ceza öngörülen kişilerle gerçek irtidat edenlerin değil, İslâm devletine karşı savaş açmış muharib müslümanların kastedilmiş olabileceği, İslâm'dan çıkmakla vasıflanmış olmalarının mübalağa için zikredilmiş olabileceği,³³ şeklinde te'vil etmişlerse de, hadisin lafzı, bu te'vile gerek bırakmayacak kadar açıktır. Çünkü, hadiste, bu üç cezadan birini hakedenlerin, irtidat edip muharip duruma geçen kişiler olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu te'vilden de anlaşılıyor ki, bu hadisin itibara alınmamasındaki asıl sebep, senedine duyulan güvensizlikten çok, mürted için farklı cezalar öngörmesi yönüyle diğer hadislerle çatışıyor olarak görülmesidir.

Hız Peygamber (a.s.)'in sözlü sünneti kadar fiili sünneti (uygulamaları) de önemlidir. Çünkü, sözlü sünnetinin nasıl anlaşılması gerektiğinin en iyi izahı (tefsir) onun uygulamalarıdır. Esasen, hukukî uygulamalar bir kanunun izahı olarak kabul edilir. Hele bu uygulayıcı, hem hukuk prensibini koymada, hem uygulamada mutlak yetki sahibi bir peygamber ise,

bu durum daha da önem kazanır.

Hız Peygamber (a.s.)'in irtidat eden bazı şahısların öldürmesini emrettiğine dair rivayetler olduğu gibi;³⁴ irtidat eden bazı şahıslara dokunmadığına dair rivayetler de vardır. Örneğin, Hız Peygamber (a.s.)'in vahiy katibi Abdullah b. Ebi Serh Mekke'nin fethinden önce irtidat etmişti. Hız Peygamber (a.s.) fethin gününde bu şahsın öldürülmesini emreder. Fakat Hız Osman'ın onu Hız Peygamber (a.s.)'in huzuruna getirerek bağışlamasını istemesi üzerine affedilir.³⁵

Fakat bu olayın tamamına bakıldığında, Hız Peygamber (a.s.)'in tekrar biat için kendi huzuruna gelen İbn Ebî Serh'i aslında affetmek istemediği görülmektedir. Çünkü, içinden ashaptan birinin onu öldürmesini arzu etmiş, fakat ashabin bunu anlayamaması üzerine onu affetmek durumunda kalmıştır. Oysa ki, normal bir irtidat olayında, pişmanlık duyarak tekrar tevbe eden kişinin, tevbesinin kabul edileceği, yani tevbesinin geri çevrilemeyeceği hususunda ittifak vardır. Hatta İslâm âlimlerinin çoğunluğu mürtedin tevbeyle davet edilmeden öldürülmesinin câiz olmadığı görüşündedir.³⁶ Öyleyse Hız Peygamber (a.s.)'in, İbn Ebi Serh'in tevbesini kabul etmek istememesinin başka bir sebebi olmalıdır. Bilindiği gibi İbn Ebi Serh, Hız Peygamber (a.s.)'in vahiy kâtibidir ve bu bir açıdan Resulullah'ın sırdaşı olmakla eş anlamlıdır. Öyle anlaşılıyor ki Hız Peygamber (a.s.), bu şerefe nail olmuş bir insanın Mekke fethine yakın, çok nazik bir dönemde irtidat etmesini, normal bir irtidat olayı olarak değerlendirmemiş, bu açıdan onun tevbesini kabul etmek istememiştir. Bu da Hız Peygamber (a.s.)'in irtidat vakalarında, şahsın durumuna, olayın mahiyetine hatta konjonktüre göre hareket ettiğini göstermektedir.

Hız Peygamber (a.s.)'in irtidat eden bazı şahıslara dokunmadığına dair rivayetler de vardır. Cabir'in

³⁴ Hız Peygamber (a. s.)'in irtidat eden bazı kadınların öldürülmesini emrettiği ile ilgili rivayetlerin çoğu zayıftır. bk. Abadi, a.g.e., III, 117-121; Askalanî, ed-Dirâye, II, 136-37; Şevkanî, Neylül-İvâr, VII, 192-3.

³⁵ Rivayetin devamı şöyledir: Ancak Hız Peygamber, önce Hız Osman'ın bu af isteğine sessiz kaldı. Fakat Hız Osman'ın ısrarı üzerine üçüncü defadan sonra İbn Serh'in affedilmesini kabul etti. Sonra ashabına dönerek: "Bu adamın bey'atini kabul etmeme yönündeki ısrarını gördüğünüz halde içinde onun boynunu vurmaya akıl edecek anlayışta biri yok muydu?" dedi. Bazı sahabiler: "Ya Resulullah, bunu anlayamadık, niçin bize bir göz işaretinde bulunmadın?" Resulullah: "Bir peygambere hain bakışlar yakışmaz," buyurdu. bk. Ebü Davud, "Hudüd", 1; Nesai, "Muhârebe", 14.

³⁶ bk. el-Müzenî, Ebü İbrahim İsmal b. Yahya, Muhtasarul-Müzenî, Beyrut 1988, 259-61; es-Serahsî, el-Mesûs, X, 98-9; İbn Kudame, el-Mugrâ, X, 76; İbnü'l-Hümmam, Şerhu Fethi'l-Kadir, VI, 68-9; Şirbinî, Muğni'l-muhtâc, IV, 140; er-Remelî, Muhammed b. Ahmed b. Hamza, Nihâyetü'l-muhtâc, Beyrut 1984, VII, 419. İbnü'l-Arabî, a.g.e., II, 93; el-Kurtubî, a.g.e., III, 47.

³¹ Nesai, "Muhârebe", 11. Lafız Nesai'ye aittir. Ebü Davud, "Hudüd", 1; Abadi, Ebü Tayyib Muhammed, et-Ta'liku'l-muğni ale'd-Darekutrâ, Beyrut 1986, III, 81.

³² bk. Abadi, a.g.e., III, 81.

³³ Abadi, a.g.e., III, 81; İbn Receb, Ebi'l-Ferec Abdurrahman b. Şihabuddin, Câmiu'l-ülüm ve'l-hikem, Beyrut 1993, I, 320.

rivayetine göre, bir bedevi Resûlullah (a.s.)'a gelerek ona İslâm üzere biat etti. Sonra Medine hummasına (ateşli bir hastalık) yakalandı. Bunun üzerine Resûlullah'a gelip, "ya Resûlullah bey'atımı boz" dedi. Resûlullah (a.s.) onun bey'atını bozmadı. Bedevi tam üç defa Resûlullah'a gelip bu isteğini tekrarladığı halde Hz. Peygamber (a.s.) bedevinin bey'atını bozmadı. O da ümidini kesince Medine'den çıkıp gitti. Bunun üzerine Resûlullah (a.s.) buyurdu ki, "Bu Medine Şehri demirci körüğü gibidir, kirini dışarı atar, temizini de sürüp tesviye eder."³⁷

Kaynaklarda, bedevinin, İslâm'dan çıkmak için mi, yoksa Medine'den çıkmak için mi Hz. Peygamber (a.s.)'den bey'atını bozmasını istediği tartışması vardır. Bazı hadis şarihleri, bunun bir irtidat olayı olmadığını, Medine'ye hicretin ilk zamanlarında bey'atın Medine'den izinsiz çıkmamak için yapıldığını, birinin izinsiz olarak Medine'den çıkmasının Hz. Peygamber (a.s.)'e isyan anlamına geldiğini, bedevinin izinsiz olarak Medine'den ayrılmasının da bundan dolayı kınandığı şeklinde izah etmektedirler.³⁸ Fakat bu izahı yetersiz gören Askâlânî, o zaman Medine dışında yaşayan sahabilerin de olduğunu hatırlattıktan sonra kanaatini; "Burada zemmedilen durum, Medine'yi kerih görmek, oradan kaçmaya çalışmaktır. Bedevi de böyle yapmıştır. Halbuki diğer sahabiler Medine'den İslâmî maksatlar için çıkıyorlardı."³⁹ şeklinde belirtmektedir.

Çağdaş müelliflerden el-Avva ise, bunun bir irtidat olayı olduğunu savunmaktadır. Ona göre bedevi İslâm üzere yapmış olduğu biatı bozmak istediğine göre bu açık bir irtidat halidir. Buna rağmen Hz. Peygamber (a.s.) ne adamı cezalandırmış, ne de cezalandırılmasını emretmiştir.⁴⁰

Burada şu da akla gelmektedir: Eğer bedevi sadece Medine'den çıkmak için bey'atının bozulmasını istediye Hz. Peygamber (a.s.) neden ısrarla bedeviye izin vermek istemiş olmasın. Oysa ki Medine havası kendisine iyi gelmediği için bedevi hummaya yakalanmış, iyileşebilmesi için de badiye havasına ihtiyacı vardır. Bu durumda insanların en merhametlisi olan Peygamber'in bedeviye izin vermesi gerekmez miydi? Kaldı ki adam Medine'de

kalmak üzere değil, müslüman olmak üzere Resulullah (a.s.)'a bey'at etmiştir. Bey'at ne üzere yapılmışsa, bozulması da onunla ilgili olur. Sonuç olarak, eğer bu bir irtidat olayı ise, Hz. Peygamber (a.s.)'in her irtidat edenini cezalandırmadığı daha da netlik kazanmış olur. Bu durumda Hz. Peygamber (a.s.)'in bazı mürtedlerin öldürülmesini emretmesinin İslâm nizamını korumaya yönelik siyasi bir ceza olarak uyguladığı tezi kuvvet kazanır.

Son olarak şu rivayeti verelim. "Hıristiyan bir adam müslüman oldu. Bakara ve Ali İmran surelerini okudu. Hz. Peygamber (a.s.)'in vahiy katipliğini yaptı. Sonra tekrar Hıristiyanlığa döndü. "Muhammed, benim onun için yazdıklarımın başka bir şey bilmiyor," derdi. Sonra Allah onun canını aldı. Adamı defnettiler. Sabah olduğunda toprak onu dışarı atmış olarak buldular."⁴¹

Dikkat edilirse bu adam irtidat etmekle kalmamış, Hz. Peygamber (a.s.)'i rencide edici, müslümanları kışkırtıcı sözler de sarf etmiştir. Buna rağmen herhangi bir cezaya çarptırılmamıştır.

Burada amacımız bütün rivayetleri sayıp dökmek değil, klasik anlayışta kabul görmüş olanlarından farklı rivayetlerin de bulunduğu dikkat çekmektir. Eğer irtidat cezası ile ilgili rivayetler toptan bir değerlendirmeye tabi tutulacaksa, sahih kabul edilen bu rivayetlerin değerlendirme dışı tutulmasının makul bir izahı olamaz. Konumuz açısından çıkaracağımız sonuç şudur: İslâm hukukunda had cezaları, Allah hakkı olarak sabit olup miktardan ve mahiyeti naslarda açıkça belirtilen cezalar olarak tarif edilirler. Bu açıdan hadd cezalarında her hangi bir şüphe cezanın düşmesi ya da hadd kapsamından çıkması (örneğin ta'zire dönüşmesi) için yeterli bir sebep olarak kabul edilir. İster şer'î delilden (kanunî unsur), ister sübut delilinden (maddî unsur) kaynaklansın bu şüphenin daima sanığın lehine yorumlanması İslâm hukukunda temel prensiptir. Bu açıdan bakıldığında, hem mürted için farklı cezalar öngören rivayetlerin bulunması, hem bazı mürtedlerin öldürülmediğine dair rivayetlerin bulunması, bu cezanın hadd olma yönüne ciddi şüphe katmaktadır. İşte, şer'î delilden doğan bu şüpheyi yukarıdaki kural gereği sanığın lehine yorumlamak esas olduğundan, irtidat cezasını bir had cezası olarak değil, bir ta'zir cezası olarak kabul etmek icab eder.

Buna, Hz. Peygamber (a.s.)'in, küfürleri Kur'an tarafından ilan edildiği halde münafıklara ve insanları İslâm'dan soğutmak için toplu halde İslâm'a girmiş gibi yapıp, sonra "bu dinde bir hayır yokmuş" deyip tekrar küfre dönen Medine Yahudilerine bir ceza verme yoluna gitmediği de eklendiğinde, Hz. Peygamber'in irtidat olaylarında duruma, şahsa ve

³⁷ Tercümede, Buhârî'deki metin esas alınmıştır. Buhârî, "Ahkâm", 50; "Fedâilü'l-Medine", 10; Müslim, "Hac", 88; Nesâî, "Bey'at", 22; Muvatta', "Câmi", 2; Ebû Davûd, "İmâre", 36; İbnî Hanbel, *el-Müsned*, III, 306, 365, 392.

³⁸ Bilindiği gibi Kur'an'da, Mekke fethinden önce müslüman olan herkesin Medine'ye hicret etmesi farz kılınmış, hicret etmeyenlerin müslümanlarla bir velayet bağının kalmayacağı ve onlara sahip çıkılmayacağı belirtilmiştir. *el-Enfâl* 8/72.

³⁹ bk. İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-bân*, XIII, 173. Ayrıca bk. Kastalânî, Ebu'l-Abbas Şihabuddin Ahmed, *İrşadü's-sâri*, Beyrut, ts., X, 270; Aynî, *Umdetü'l-kâri*, XX, 166.

⁴⁰ el-Avva, s. 163.

⁴¹ Buhârî, "Menâkıb", 25; İbn Hanbel, III, 121.

zamana göre farklı bir siyaset izlediği sonucu çıkmaktadır. Bu da irtidat cezasının siyasi nitelikli ceza olduğunun göstergesidir. Şayet irtidat, zina, hırsızlık ve içki içme gibi hadd gerektiren bir suç olsaydı, diğer müslümanlara olduğu gibi münafık ve söz konusu Yahudilere de uygulanması gerekirdi. Her ne kadar bu durum, Hz. Peygamber (a.s.)'in münafıkların dış görünüşlerine göre hükmetmekle emrolunduğu ve müslümanlara da böyle emrettiği, münafık oldukları bilinen bazı kimselerin öldürülmesine izin vermediği, bunun sebebinin, müslüman toplum içerisinde müslüman gibi görünmek ve davranmak olduğu, iç alemleri ve kalplerindeki inancsızlığın hesabının Allah'a terkedildiği şeklinde izah edilmekteyse de,⁴² bu izah tarzı küfrünü gizleyen münafıklar için geçerli olabilir. Fakat söz ve hareketleriyle küfürleri ortaya çıkmış münafıkların cezalandırılmaması hadd cezalarının mantığına aykırı değil midir? Mesela, bir münafık hırsızlık, içki içme ve zina gibi hadd gerektiren bir suç işleseydi, bu suçu işlediği bir şekilde ortaya çıktığında, Hz. Peygamber (a.s.) onu cezalandırmayacak mıydı? İşte bu durum ancak irtidat suçunun nitelik olarak hadd cezalarından farklılığı ile açıklanabilir.

3-Sahabenin Tatbikat ve Görüşleri Açısından İrtidat Cezasının Değerlendirilmesi

Burada ilk akla gelen uygulama, Hz. Ebû Bekir'in ridde olaylarına katılanlara savaş açmasıdır. Bazı alimler, mürtede öngörülen ölüm cezasını, Halife'nin bu uygulaması üzerine oluşan sahabe icmasına dayandırmaya çalışmışlarsa da⁴³ bu sağlıklı bir istidlal değildir. Çünkü bu dönemdeki ridde olayları incelendiğinde, bu olaylara katılanların farklı amaçlar ve etkenlerin tesirinde hareket eden gruplar olduğu görülecektir. Mesela bunların bir kısmı müslüman olduğu halde zekat vermekten imtina eden kişilerdir. Bir kısmı İslâm'ı yeterince anlamamış ve içlerine sindirememiş olduklarından gelişen olayların tesirinde hareket eden gruplardır. Bazıları da Hz. Peygamber (a.s.)'in vefatından sonra kabile asabiyeti ile hareket edip Hz. Ebu Bekir'e itaat etmeyi gerekli görmeyen ve merkezî otoriteye bağlılığı reddeden kabilelerdi. Bir kısmı da Müseylimetü'l-Kezzap, Esved el-Ansi ve Tuleyha gibi yalancı Peygamberlerin tesirinde hareket eden gruplardı.⁴⁴ Farklı amaçlar etrafında gelişen bu olayların ortak yönü İslâmî otoriteye baş kaldırdır. Fakat olay-

ların genel rengi İslâm'dan dönüş olarak algılandığından hepsine birden ridde hareketleri denmiştir. Bu açıdan ridde savaşlarından hareketle mürtedin cezasını ölüm olduğu sonucunu çıkarmak meselenin diğer yönlerini hesaba katmamak olur. Çünkü bu grupların hepsi ya fiilen İslâm devletine savaş açmışlardır, ya da itaat etmeyi reddetmişlerdir. Bu ise zaten İslâm hukukuna göre *bağy* denilen suç oluşturur. Niyetleri ve hedefleri ne olursa olsun, güçleri kırılıncaya ve etkisiz hale gelinceye kadar bağylerle savaşmak zaten meşrudur.⁴⁵

Hz. Ebu Bekir'in ridde savaşlarında irtidat cezası için delil olabilecek tek uygulaması, esir olarak aldığı Beni Hanife⁴⁶ kadınlarını öldürmeyip köle yapmasıdır. Bu olay sahabenin huzurunda meydana geldiği halde kimsenin bu uygulamaya karşı çıkmamasını sahabe icması olarak görenler vardır. Hz. Ali, Hz. Hasan ve Katade'nin buna dayanarak kadın mürtedin öldürülmeyeceği görüşüne vardıkları nakledilmektedir.⁴⁷ Her ne kadar İbn Kudâme, Beni Hanifenin sadece bir kısmının müslüman olduğunu, görünüşte müslüman olanların da erkekler olduğunu, köle yapılan kadınların hepsinin müslüman olduklarının sabit olmadığını, bu açıdan bu uygulamanın kadınların öldürülmemesine delil yapılamayacağını savunuyorsa da,⁴⁸ bu ikna edici bir izah değildir. Çünkü, kadınların erkeklerine tabi olmayı reddetmeleri o günün toplumsal yaşantı gerçekleri ile bağdaşmaz. Bu açıdan, kadınların en azından bir kısmının erkeklerine tabi olarak müslüman oldukları kesindir. Fakat burada dikkat çeken husus, Halife'nin kadınları, mürted olan-olmayan ayırımı yapmadan hepsini köle yapmasıdır. Ya bir ayırımı imkanı olmadığı için Halife böyle davranmak zorunda kaldı, ya da, mürted kadınların öldürülmesi gerektiği kanaatinden olmadığından böyle davrandı. Bu ikinci ihtimal daha kuvvetli gözükmektedir, nitekim Hz. Ali ve Hasan da olayı böyle anlamışlardır. Halife'nin onları *bâğî* olarak gördüğü için kadınlarını öldürmediği düşünülebilir. Ancak

⁴² İnce, *İslâm Hukukunda İrtidat Suçu ve Cezası*, s. 123.

⁴³ bk. Kasanî, Alaüddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâiu's-senâi*, Beyrut, ts., VII, 134.

⁴⁴ Ridde hareketleri hakkında geniş bilgi için bk. Belâzurî, Ahmet b. Yahya b. Cabir, *Fütühu'l-Büldân*, (trc. Mustafa Fayda), Ankara 2002, s. 121-155; An, M. Salih, *Hz. Ebubekir ve Ridde Savaşları*, İstanbul 1996, s. 87-146. Ridde olaylarında çeşitli grup ve kabilelerin baş kaldırırlarında hangi faktörlerin etkili olduğu hususundaki görüş ve değerlendirmeler için bk. İnce, *a.g.e.*, s. 136-144.

⁴⁵ el-Aynî şunları söylemektedir: "Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in zekât vermeyenlere karşı savaş açması onların kılıç çekmesi ve ümmete karşı harp ilan etmelerinden ileri gelmiştir. Bir farzi terk eden veya kul hakkını yerine getirmekten imtina ederek harp açanlara karşı savaşmanın meşru olduğu üzerinde âlimler görüş birliği içerisindeyler." Aynî, *Umdetü'l-kâri*, XXIV, 81.

⁴⁶ Bu kabilenin temsilcileri, Hz. Peygamber (a. s.)'e gelerek İslâm'ı kabul etmişler, sonra da Müseylime'ye uyarak irtidat etmişlerdi. Belâzurî, *a.g.e.*, s. 125-6.

⁴⁷ bk. İbn Kudame, *el-Muğnâ*, X, 74; İbn Hacer Askalanî, *ed-Diraye*, II, 137. Hz. Ali'nin de, irtidat eden bir topluluğun erkeklerini öldürüp kadın ve çocuklarını köle yaptığı rivayeti vardır. bk. Abdürrezzak, Ebû Bekir b. Hemmam es-San'anî, *el-Musannef*, (nşr. Habibu'r-Rahman), Beyrut 1970, X, 171-2. Hz. Ali'den "İrtidat eden kadın, tevbeyle davet edilir öldürülmez" sözü de rivayet edilmiştir. İbnü'l-Hümmam, *Şerhü Fethi'l-kadir*, VI, 73. Ancak senesinde Hallas isminde zayıf bir râvi vardır.

⁴⁸ İbn Kudame, *el-Muğnâ*, X, 75.

bilindiği gibi *bağilerin* kadın ve çocukları köle yapmazlar.⁴⁹

Esasen Kaynaklara bakıldığında başta Halifeler olmak üzere Sahabenin irtidat eden bazı şahıs ve grupları öldürdüklerine dair bir çok rivayet bulmak mümkündür.⁵⁰ Normal bir irtidat hadisesine örnek teşkil edecek en güvenilir rivayet, Hz. Muaz b. Cebel'in Yemen'deki uygulamasıdır. Bu rivayete göre Muaz, Yemen'e varınca kendisinden önce buraya gönderilen Ebû Musa el-Eşari'nin yanında bağlı bir adam görür. Bunun ne olduğunu sorar. Ebû Musa, adamın daha önce Yahudi iken Müslüman olduğunu, şimdi tekrar Yahudiliğe döndüğünü söyler. Muaz: "Bu adam öldürülünceye kadar oturmam, Allah'ın ve Resulünün hükmü budur." diye ısrar eder. Bunu tam üç defa tekrarlar. Bunun üzerine adam öldürülür.⁵¹ Muaz'ın, adamın öldürülmesinde ısrar etmesinin, Hz. Peygamber'in (s.a.) onun Yemen'e yolcu ederken, *hangi kadın ve erkek İslâm'dan dönerse... öldür*, şeklinde kesin emrine binaen olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Ebu Bekr'in irtidat eden Ümmü Kirfe el-Fezariye ve Umînu Mervan adlı iki kadını öldürdüğü rivayetleri varsa da, münekkittler bu rivayetlerin sened açısından zayıf olduğunu belirtmektedirler.⁵²

Hz. Ömer'in de görüşüne işaret eden bazı rivayetler vardır. Bekr b.Vail'den bir grup irtidat eder. Sahabiler onları yakalayıp öldürürler. Haber Hz. Ömer'e ulaştınca, "*Ben olsaydım onları öldürmezdim, hapse koyardım*" şeklinde tepki gösterir.⁵³ Halbuki Hz. Ömer, İbn Mesud'un irtidat eden bir topluluğa ne yapayım? sorusuna, "*tevbeye davet et- etmezlerse öldür*"⁵⁴ cevabını vermiştir. Görüldüğü gibi Hz. Ömer iki olay karşısında farklı bir tavır takınmıştır. Birincisinde, açıkça adamların öldürülmesine karşı çıktığı halde; ikincisinde tevbe etmemeleri halinde öldürülmelerini emretmiştir. Bundan, Hz. Ömer'in mürtedin her halükarda mutlaka ölümle cezalandırılması kanaatinde olmadığı,⁵⁵

⁴⁹ bk. Mavsili, *el-Ihtiyar*, IV, 152; Şirbinî, *Muğni'l-muhtac*, IV, 127.

Bağilerin kadın ve çocukları tehlike geçinceye kadar hapsedilebilir.

⁵⁰ bk. Abdürrezzak, *el-Musannef*, X, 170-177.

⁵¹ Buhârî, "İstîtabetü'l-mürteddin", 2; Ebû Davûd, "Hudûd", 1; Nesâî, "Muhârebe", 14; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, VI, 584. Hz. Muaz'ın adamı tevbeye davet etmeden öldürdüğü gibi görünüyorsa da, kaynaklarda Ebû Musa'nın daha önce adamı ilk ay boyunca tevbeye davet ettiği bilgisi vardır. bk. İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, VI, 584. Açıklama için bk. İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî*, XII, 242-3; Aynî, *Umdetü'l-kâfi*, XXX, 81.

⁵² bk. İbn Hacer el-Askalanî, *Telhisu'l-habir*, Medine 1974; IV, 49; a.mlf., *ed-Dirâye*, II, 137. Abadî, *et-Ta'liku'l-muğni ale'd-Darekutnâ*, III, 114.

⁵³ Abdürrezzak, *el-Musannef*, X, 165-6.

⁵⁴ Abdürrezzak, *el-Musannef*, X, 168-9.

⁵⁵ Kardavî, Hz. Ömer'in, Bekr b. Vail grubu ile ilgili tavrının iki şekilde yorumlanabileceğini söyler: Hz. Ömer, mürtedin her halükarda ölümle cezalandırılması gerektiği kanaatinde değildir. Bu açıdan

hapis gibi farklı şekillerde de cezalandırılabilirdiği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Ali'nin zındıkları öldürüp kitapları ile beraber ateşe attığı rivayet edilmektedir. Fakat onun bu cezalandırma biçimi tepki çekmiş ve İslâm'a aykırı bulunmuştur.⁵⁶ Yine Hz. Ali'nin irtidat eden birini, bir ay süreyle tevbeye davet ettiği, tevbe etmeyince öldürdüğü rivayeti vardır.⁵⁷ Bu farklı uygulamaları, onun kadın mürtedin öldürülmeyeceği görüşü ile beraber düşünüldüğünde, Hz. Ali'nin mürtedin cezalandırılmasında irtidat eden kişi/kişilerin durumuna göre hareket ettiği sonucu çıkmaktadır.

İbn Abbas'tan da, "*Kadınlar irtidat ettiğinde öldürülmezler; fakat hapsedilir ve İslâm'a çağrılırlar, dönmeleri için zorlanırlar*" sözü nakledilmiştir. Her ne kadar Ebû Hanife'nin bu sözü Asım ve Ebi Rezin'den rivayette yalnız kalması eleştirilmişse de,⁵⁸ Darakutnî de, İbn Abbas'ın aynı anlamdaki "*İrtidat eden kadın hapsedilir, öldürülmez*" sözünü, Ebu Malik en-Nehaî-Asım-Ebi Rezin'den tahrir etmek suretiyle Ebu Hanife'in rivayetine şahit oluşturmıştır.⁵⁹

Farklı bir uygulama da İbn Mesûd'dan nakledilmiştir. İbn Mesûd, irtidat eden Beni Hanife kabilesinden bir grubu mescitte, *et-Tahinatu tahnen, el-Acinatu acnen* şeklinde Kur'an'la dalga geçerken görür, fakat buna rağmen onları öldürmeyip Şam'a sürgün eder. *Tevbe edinceye veya taun onları kuruncaya kadar orda kalsınlar* diye emir verir.⁶⁰ Halbuki

zaruret durumunda bu cezanın düşebileceği veya te'cil edilebileceği görüşündedir. Buradaki zaruret savaş durumudur. İkincisi, Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (a. s.)'in "*dinini değiştireni öldürünüz*," emrini, her durumda ümmeti bağlayıcı ve mutlaka uygulanması zorunlu ilahî febliğe dayalı bir fetva olarak değil, devlet reisi ve icra organı sıfatıyla siyaseti şer'iyye gereği söylediği bir emir olarak algılamıştır. Kardavî, Yusuf, *Cerimetü'r-Ridde*, Beyrut 2001, s. 34-5.

⁵⁶ İbn Abbas Hz. Ali'nin bu uygulamasına tepki göstermiş, "ben olsaydım, Hz. Peygamber (a.s.)'in "*Allah'ın azabı ile azap etmeyiniz*" hadisinden dolayı onları yakmazdım; fakat "*dinini değiştireni öldürünüz*" hadisinden dolayı onları öldürürdüm," ifadesini kullanmıştır. Lafz farklılıkları ile bk. Buhârî, "İstîtabetü'l-Mürteddin", 2; Şafîî, *el-Umm*, I, 257; Abdürrezzak, *el-Musannef*, X, 165-6; İbn Hibban, *el-İhsan*, XII, 421. Tirmizî, "Hudud", 25; Tirmizî, rivayetin hasen-sahih olduğunu ehl-i ilmin bununla amel ettiğini belirtir. Halbuki Hz. Ali, Muhammed b. Ebi Bekr'in, *zındıklaşan müslümanlara ne yapayım*, sorusuna, *tevbeye davet et, tevbe etmezlerse boyunlarını vur*, şeklinde cevap vermiştir. Abdürrezzak, *el-Musannef*, X, 170-1.

⁵⁷ Abdürrezzak, *el-Musannef*, X, 164. Başka uygulamaları için bk. a.g.e., X, 169-70.

⁵⁸ bk., İbn Hacer el-Askalanî, *ed-Dirâye*, II, 136-137; Abadî, *et-Ta'liku'l-muğni ale'd-Darekutnâ*, III, 118.

⁵⁹ Darekutnî, Ali b. Ömer, *Sunenu'd-darekutnâ*, Beyrut 1986, III, 118. İbnü'l-Hümmam, Darekutnî'nin bu farklı tahrirciyle Ebû Hanife'nin inifadını giderdiğine dikkat çekmektedir. İbnü'l-Hümmam, *Şerhu Fethi'l-kadir*, VI, 73.

⁶⁰ bk. Abdürrezzak, *el-Musannef*, X, 169. Şu kadar var ki İbn Mesûd, bunların içerisinde bulunan İbn Nevvahe adlı şahsı öldürmüş ve sebebini de şöyle açıklamıştır: "*Müseylime; onu Resulullah (a.s.)'a elçi olarak göndermişti. Resulullah (a.s.), eğer bir elçiyi öldürseydim*

bunlar ridde hareketinin bir parçası oldukları gibi, sadece bu hareketleriyle bile İslâm'dan çıkmış ve mürted olmuşlardı.

Görüldüğü gibi üç halifenin uygulamalarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Buna Hz. Ali, Hz. Hasan ve İbn Abbas'ın kadın mürtedin öldürmeyeceğine dair görüşleri ve İbrâ Mesud'un sürgün cezası da eklendiğinde, bu zatların irtidat cezasını bir hadd cezası olarak gördüklerini söylemek zorlaşmaktadır. Çünkü, hiç bir hadd cezasında Halifelerden ve ahabdan buna benzer bir uygulama ve görüş farklılığı nakledilmemiştir. Burada sahabenin en fakihlerinden biri olan İbn Mesud'un, Hz. Ömer'e, irtidat eden bir topluluğa nasıl bir ceza vermesi gerektiğine dair soru sorması da oldukça dikkat çekicidir. Eğer mürtedin cezası bir hadd olarak kesin ölüm ise, İbn Mesud gibi birinin bunu bilmemesi çok zor bir ihtimaldir. Bütün bu zevatın, mürtedin öldürülmesini emreden hadisleri duymamaları mümkün olmadığına göre, onların bu hadisleri sonraki dönem müçtehitleri gibi anlamadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen onlar, hadislerdeki öldürme emrini, her durumda bağlayıcı bir emir olarak değil, o anki şartlara özgü verilmiş bir emir olarak algıladıklarından yukarıdaki görüş ve uygulama farklılıkları ortaya çıkmıştır.

Tabiün döneminin müçtehit ve adil halifesi Ömer b. Abdülaziz'in farklı uygulamaları da bunu teyid etmektedir. Ona mürtedin durumu sorulduğunda, "ona İslâm'ın şearini sor, eğer biliyorsa İslâm'a davet e, kabul etmezse boynunu vur. Şayet İslâm'ı bilmiyorsa vergisini arttır ve serbest bırak gitsin."⁶¹ şeklinde cevap vermiştir. Yine O, müslüman olduktan bir müddet sonra irtidat eden bir kabilenin cizyeye bağlanıp bırakılmasını emretmiştir.⁶² İrtidat eden bir kadınla ilgili uygulaması da dikkat çekicidir. Ömer bu kadını öldürmemiş, sıkıntı yaşayacağı bir memlekette kendi dininden olmayan kişilere satılmasını emretmiştir. Bunun üzerine kadın Devmetü'l-Cendel'de kendi dininden olmayan kişilere köle olarak satılır.⁶³ Bütün bu farklı uygulamalar, bu zatların irtidat cezasını bir hadd cezası olarak görmediğini ve mutlaka ölümle cezalandırılması gerektiği kanaatinde olmadıklarını göstermektedir.

4-İrtidat Cezasının Tespitinde Konjonktürün Etkisi

Buraya kadar verdiklerimizden de anlaşılacağı üzere hem Hz. Peygamber (a.s.)'e isnad edilen bazı

onu öldürdüm" diye buyurmuştu.

61 Abdürrezzak, *el-Musannef*, X, 171.

62 Abdürrezzak, *el-Musannef*, X, 171.

63 Abdürrezzak, *el-Musannef*, X, 176; İbnü'l-Hümmam, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, VI, 73. Zeylaî, bunu, Hz. Ömer'in uygulaması olarak veriyorsa da, onun referans gösterdiği Abdürrezzak'ta, bu Ömer b. Abdülaziz'in uygulaması olarak geçmektedir. bk. Zeylaî, Cemaluddin Ebû Muhammed, *Nasbu'r-riyâe*, Kahire, ts., IV, 458.

rivayetler, hem de Râşid Halifeler ile diğer sahabe ve tabiûndan nakledilen söz ve uygulamalar, irtidat cezasının hem kadın-erkeğe eşit uygulanmadığı, hem irtidat eden grup ve şahıslara farklı şekillerde uygulandığı yeterince anlaşılmalı olmalıdır. Burada cevapsız kalan soru; Hz. Peygamber (a.s.)'in bazı hadislerinde İslâm'dan çıkanların öldürülmesini genel bir üslupla emretmesini nasıl izah edileceği hususudur. Daha önce de işaret edildiği üzere ulema, irtidat cezasının ölüm olduğu hususunda bu hadislerin lafzındaki genellikten hareket etmişlerdir. Ama yukarıda ilk dönem tatbikatının hiç de öyle olmadığını gördük. Şu halde Hz. Peygamber (a.s.)'in bu emirleri nasıl bir konjonktür içerisinde söylediği önem kazanır. İslâm ahkâmının büyük oranda tamamlandığı, İslâm dininin bütün Arap yarımadasına yayıldığı ve İslâm'ın Allah'tan gönderilmiş hak bir din olduğu hususunda artık mazeret olarak kabul edilebilecek bir engelin kalmadığı bir zaman dilimine girildiğinde, Cenab-ı Allah'ın Arap müşriklerinin öldürülmesi emrini verdiği bilinmektedir. Zira Arap müşrikleri ve Yahudiler, Risâletin ilk yıllarından beri İslâm davasını ortadan kaldırmak için sürekli müslümanlarla mücadele halindeydiler. İslâm daveti yeterince anlaşıldığı ve tebliğle ikna amelyesi yeterli kıvama ulaştığı halde bu insanların müslümanlarla savaşmaya devam etmesi ve iman edeceklerine dair bir emarenin de bulunmaması üzerine Hak Teala Arap müşrikleriyle savaşa devam edilmesini, hayat hakkı tanınmamasını ve görüldükleri yerde öldürülmeleri emrini verdi.⁶⁴ Hz. Peygamber'in mürtedlerin öldürülmesini de böyle bir konjonktürde emrettiği anlaşılmaktadır. Çünkü, bazı yazarların da belirttiği gibi İslâm'dan dönen Arap müşrikleri otomatik olarak müslümanlarla savaş haline geçiyorlardı. Rivayetlerden, mürtedlerin öldürülmesi emrinin, bu muharip mürtedlerin hilelerine karşı bir tedbir olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır.⁶⁵ Hz. Peygamber (a.s.)'in mürtedleri öldürme emrini de hayatının sonuna doğru irtidat olaylarının artması, Müseylime ve Esved el-Ansi gibi peygamberlik iddiasında bulunanların zuhuru üzerine verdiği sarıh bir şekilde anlaşılmaktadır. Çünkü Muaz'ı Yemen'e göndermesi hayatının son yıllarında olduğu gibi; Müseylime ve Esved'in öldürülmesini emretmesi de vefatından kısa bir süre öncedir. Vahiy kâtibi İbn Ebi Serh de Mekke fethinden bir müddet önce irtidat etmişti. Bu aş-

64 "Müşrikleri gördüğünüz yerde öldürünüz", (en-Nisa, 4/89; et-Tevbe, 9/5) "Fitne kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla (müşriklerle) savaşınız" (el-Enfal, 8/39), ayetlerindeki hükümün Arap müşriklerine has olduğu müfessirlerin çoğunluğunun görüşüdür. bk. Cessas, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Razi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut 1335, I, 452; İbnü'l-Arabi, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 310; Elmâlılı, *Hak Dini*, II, 865.

65 Reşid Rıza, *a.g.m.*, s. 39; Ayrıca bk. İsa Menun, "Hükümü'l-Mürted fi Şeriatü'l-İslâmiyye", *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire 1956, XXVIII/8, s. 885.

mada İrtidat edenler müşriklere katılıp müslümanlara karşı muharip (savaşçı) duruma geçmekle kalmıyor, onlara İslâm devletinin sırlarını vermek suretiyle lojistik destek de sağlıyorlardı. İşte Hz. Peygamber (a.s.), İslâm nizamına yönelmiş bu tehlikeyi bertaraf etmek amacıyla mürtedleri de Arap müşrikleri ile ilgili nihai hükme dahil edip onların öldürülmesi emrini verdi.⁶⁶ Daha önce kesin bir emri olmamasına rağmen, Hz. Peygamber (a.s.)'in bu konjonktürde irtidat edenlerin öldürülmesini emretmesi, onun bu cezayı devlet başkanı sıfatıyla o şartlara has siyasi bir ceza olarak takdir ettiğini göstermektedir. Eğer Hz. Peygamber (a.s.)'in bu cezayı her zaman ve zeminde her irtidat edene uygulanmak üzere emrettiği kabul edilirse, irtidat cezası ile ilgili verdiğimiz farklı rivayet ve uygulamaların arasını telif etmek mümkün olmayacaktır.

Hz. Peygamber (a.s.)'in irtidat edenlerin öldürülmesini emretmesinin o günkü şartlarda ne kadar hayati önem arzettiği Hz. Ebubekir döneminde patlak veren ridde olaylarından daha iyi anlaşılmaktadır. Bu olaylar, gerektiğinde caydırıcı cezalar takdir edilmediği zaman irtidatın hemen nasıl bir toplumsal isyana dönüşebileceğinin en iyi göstergesidir. Ridde olayları irtidat suçunun en tehlikeli tarafının İslâm nizamını ortadan kaldırmaya yönelik olduğunun da ispatıdır. İşte irtidatın bu özelliğine dikkat çeken bir çok çağdaş alim ve araştırmacı bu cezanın siyasi nitelikli bir ceza olduğunu, bundan gayenin mürtedi müslüman olmaya zorlamak değil, İslâm dinini, İslâm devletini ve müslüman toplumu korumaya yönelik olduğu kanaatine varmışlardır.⁶⁷ Bu suç genellikle günümüz hukukundaki vatana ihanet ve milli değerlere yönelik siyasi suçlara benzetilmektedir. İslâm toplumunun da harcı ve esası İslâm akidesidir. Çünkü mü'minler birlik ve beraberliklerini, canlarını, mallarını ve vatanlarını dini inançları sayesinde korurlar. Dolayısı eğer kişi, irtidatını ilan edip eliyle veya diliyle İslâm'a saldırmaya başlamış ise İslâm inancı ve toplumu için büyük bir tehlike haline gelmiş demektir. Bunun cezası da devlet nizamına ve meşru kanunlara karşı gelmenin cezasından farklı değildir.⁶⁸

Hz. Ebubekir dönemindeki acı olaylardan sonra müslümanlarda irtidat edenlere karşı büyük bir has-

sasiyet oluştu. Bu hassasiyet sonraki dönemlerde de devam etti. Bu açıdan, hakim uygulamaya muvafık düştüğü için müctehitler hep mürtedin öldürülmesini emreden rivayetler üzerinde yoğunlaştılar. Zamanla, özellikle tabiün döneminden itibaren mürtedin cezası ile ilgili öyle bir paradigma oluştu ki, bu durum daha önce verdiğimiz farklı rivayet ve uygulamalar üzerinde yeterince düşünülmesi ve değerlendirilmesini adeta imkânsız hale getirdi. Hatta bu farklı rivayet ve uygulamalar makul olmayan tarzlarla te'vil edilmeye başlandı.

5- Hükümün İleti ve Hukukî Yarar Açısından İrtidat Cezasına Bakış

Bu iki kavram teknik olarak farklı anlamlara sahip olsalar da, ilki, hükümün konmasına sebep olan etken veya tanınmasına yarayan vasıf, ikincisi, o hükümle korunmak istenen maslahat olduğundan, bunlar biri birlerini tamamlayan iki kavramdır. Çünkü, illetin tespitinde o hükümün konmasıyla hangi maslahatın gözetlendiğinin bilinmesi önemli olduğu gibi; illetin bilinmesi de hükümle hangi maslahat/hukukî yararın korunması hedeflendiği daha rahat anlaşılır. Dolayısı ile her hükümün bir illeti, bir de onunla korunmak istenen hukukî bir yarar vardır. Cezalar da belli hakları ve yararları korumak için konmuştur. Örneğin kısas cezaları insanların can güvenliğini, hırsızlık cezası ise mal güvenliğini korumaya yöneliktir. Acaba irtidat cezasının konmasında etkili olan illet ve bu ceza ile Şari'in korumayı hedeflediği maslahat/hukukî yarar nedir?

Başta İmam Şâfiî olmak üzere klasik dönem fukahâsının önemli bir kısmına göre irtidat cezasının illeti, mürtedin hak din olan İslâm'dan çıkmasıdır. Mürted başka bir sebepten dolayı değil haktan çıktığı için öldürülür.⁶⁹ Çünkü hakkı kabulden sonra ondan rucu etmek en büyük suçlardandır. Bu açıdan irtidat cezası da halis Allah hakkına girmektedir. Bu tür hakların taalluk ettiği suçlar bağışlanmayacağı gibi, zina ve içki içmede olduğu gibi bu cezada kadın-erkek ayrımı da yapılamaz.⁷⁰ Bu görüşte olanlara göre, Şari', bu ceza ile dinin korunmasını hedeflemiştir. Çünkü mürted İslâm'dan çıkmakla dinin hürmetini çiğnemekte (hetketme) ve dine zarar vermektedir. Eğer mürtedi cezalandırmazsak dini savunmasız bırakmış oluruz. Bu da dini kötü niyetli kişilerin oyuncağı haline getirir.⁷¹

⁶⁶ Benzer bir yorum için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, X, 98.

⁶⁷ Bu tür görüşler için bk. Şeltut, Mahmud, *el-İslâm, Akîdetün ve Şeriatün*, Kahire 1987; s. 281; el-Avva, a.g.e., s. 159; Reşid Ruza, a.g.m., s. 39; Samarraî, A. Nu'man, *Mürtede Ait Hükümler*, (trc. O. Zeki Soyüçit/Ahmet Tekin), İstanbul 1970, s. 125; İsa Menun, a.g.m., s. 885; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslâm'da Düşünce ve İnanç Özgürlüğü*, İstanbul 1994, s. 232-3; Dalgın, Nihat, "İrtidat ve Cezası", *Kur'an Mesajı*, İstanbul 1998, sy. 10-12, s. 188.

⁶⁸ Bu tür yorumlar için bk. Kardavî, a.g.e., s. 37-8; Seyyid Sabık, *Fikhu's-Sünne* (trc. Mehmet Yıldız), İstanbul 1992, IV, 228; Karaman, Hayreddin, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1996, s. 411-12. Hâşim Kemâlî, a.g.e., s. 99, 101.

⁶⁹ Şâfiî, *el-Umm*, I, 257.

⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, X, 109. Müellif bu görüşleri Şâfiî'den nakletmektedir. Yakın ifedeler için bk. Şâfiî, *el-Umm*, VI, 165. Ayrıca bk. Kamil Miras, *Tecrid-i Sarîh*, Ankara 1978, XII, 259.

⁷¹ ed-Dihlevî, Şahveliyullah, (öl.1176/1762), *Huccetullahi'l-Balîğ*, Beyrut 1992, II, 441; Kardavî, a.g.e., s. 38. İbn Kudame, irtidat suçuna Allah hakkının taalluk ettiğini kabul etmekte beraber, mürted, hakkında bir hadd sabit olduğu için değil, küfründen dolayı öldürülür, (İbn Kudame, *el-Muğnâ*, X, 81) ifadesiyle, sırf Allah hakkı taalluk ettiği için irtidatın hadd gerektiren bir suç vasfını kazana

Hanefilere göre mürtedin öldürülmesinin illeti, onun irtidat etmekle fiilen muharip (savaşçı) duruma geçmesidir. Öldürülmesinin emredilmesi meydana getireceği tahribatı önlemek içindir. Hz. Peygamber(a.s) bir savaş esnasında öldürülmüş bir kadını görünce, ما كانت هذه لتقات "Bu savaşmıyordu ki" buyurmak suretiyle, mürtedin niçin öldürüldüğünün illetine de işaret etmiştir. Bu illet kadın için mevcut olmadığından; yani kadın, erkek gibi savaşamayacağından, öldürülmesi yasaklanmıştır.⁷²

Hanefiler bu illetin kadında bulunması durumunda onun da öldürülebileceğini özellikle vurgulamışlardır. Eğer kadın toplumda söz sahibi veya savaşacak kişilere sahip ise öldürülür, ancak bu, irtidatından dolayı değil, yeryüzünde fesad çıkardığından dolayıdır.⁷³ Hanefiler, Şafililerin delil olarak ileri sürdükleri Ümmü Mervan ve Ümmü Kirfe'nin öldürülmesi ile ilgili rivayetleri böyle yorumlamışlardır. Serahsî, bu iki kadının toplumda sözü dinlenen, çevresi olan ve savaşma gücüne sahip kadınlar olduğunu; bu konularından dolayı maslahata binaen, siyaseten öldürüldüklerini söylemektedir.⁷⁴

Hanefiler, muhaliflerinin, erkeğin öldürülmesini mubah kılan küfre girme cinayetinin aynısı ile kadın mürted içinde bulunduğunu, hükmün illetindeki bu müşterekliğin hükmün mücebinde de eşitliği gerektirdiği şeklindeki yaklaşımını usûlen doğru kabul etmekle beraber;⁷⁵ kendi görüşlerini şöyle savunmuşlardır: Bu genel hükümden kadınların istisna edildiğini bildiren hadisler vardır. Sahih bir hadiste Hz. Peygamber(a.s), kadınları öldürmekten nehyetmiştir.⁷⁶ Kadının öldürülmesini yasaklayan bu hadis, mutlak bir ifade ile sevk edilmiş olup, hem aslen kâfir olan kadını, hem de sonradan irtidat eden kâfir kadını kapsamaktadır. Bu da "dinini değiştireni öldürünüz" hadisini tahsis etmiştir.⁷⁷ Hanefilerin illetle ilgili söylediklerinden de açıkça anlaşıldığı

mayacağına dikkat çeker.

⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, X, 109; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, VI, 72; el-Avva, s. 160.

⁷³ İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, VI, 72; Ayrıca bk., Serahsî, *el-Mebsût*, X, 110.

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, X, 110; Babertî, Ekmeluddin Muhammed b. Muhammed, *Şerhu'l-İnâye*, Beyrut, ts., VI, 83. Serahsî devamla şöyle der: "Ummu Mervan hem savaşıyor, hem de savaşa teşvik ediyordu. Üstelik orduda sözü dinlenen bir kadındı. Ümmü Kirfe'nin ise otuz oğlu vardı. Onları savaşa teşvik ediyordu... Yani eğer, mürted kadın, savaşçı, sihirbaz ve orduyu savaşa teşvik ve sevk eden hükümdar olursa, öldürülür. İrtidat durumunda da kendisine aynı muamele yapılır."

⁷⁵ Merğînânî, Burhanuddin Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi Bekr, *el-Hidâye*, Beyrut 1990, I-II, 458; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, VI, 71-72; Babertî, *Şerhu'l-İnâye*, VI, 83.

⁷⁶ Buhârî, "Cihad", 147-148; İbn Hanbel, II, 91, 122-123.

⁷⁷ İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, VI, 71-2; Babertî, *Şerhu'l-İnâye*, VI, 71-2.

üzere, onlara göre irtidat cezası ile Şari'in gözettiği maslahat/hukukî yarar İslâm nizamını/dinini ve toplumunu korumaktır. Çünkü mürted savaşçı duruma geçmiş ve İslâm nizamı için tehlikeli bir kişi haline gelmiştir. Kadın mürted bu tehlikeyi yaratacak fiziki özelliklere sahip olmadığından onun öldürülmesi gerekli görülmemiştir.

İmam Şafîî, Hanefilerin görüşünde olduğu anlaşılan biri ile yaptığı tartışmada mürted kadının durumunun aslen kâfir olan kadının durumuna kıyas edilmesini eleştirmiştir. Ona göre kadının öldürülmesini yasaklayan hadisler, savaş durumu için varid olmuştur. Savaş durumu için konan bir hükmün, barış ortamı için *mekîsun aleyh* (kuyusta ölçü) olarak alınması yanlış bir kıyastır. Eğer bu doğru bir kıyas olsaydı, bu görüşü savunanların irtidat eden ihtiyar ve görevli râhipleri de aynı hükmeye tabi kalmaları gerekirdi. Çünkü, savaşta bunların da öldürülmeleri yasaklanmıştır. Halbuki kadın mürtedin öldürülmeyeceğini savunanlar, irtidat eden ihtiyar ve görevli rahibin öldürüleceği gerektiği kanaatindedirler. Bu ise bir çelişkidir. Ayrıca bu görüşte olanlar, savaşta kadının malının ganimet olarak alınıp, kendisinin köle yapılabileceğini kabul ettikleri halde, İslâm ülkesinde irtidat eden kadına aynı şeyin yapılmasını kabul etmezler. Bu da ikinci bir çelişkidir. Kısacası Şafîî, bu iki meselenin, en az iki yönüyle biri birine benzemediği halde birinin diğerine kıyas edilmesinin yanlışlığına dikkat çekmektedir.⁷⁸

Görüldüğü gibi kadın mürtedin öldürülmemesinin illeti, *savaşmama* olarak kabul edildiğinde, irtidat eden ihtiyarların, görevli rahiplerin hatta eli silah tuttuğu halde, İslâm'a karşı fiili veya fikri bir mücadeleye girmeyenlerin de öldürülmemesinin kabul edilmesi gerekirdi. Çünkü hüküm, *illet* üzerine bina edildiğinden, illetin bulunduğu her durumda hükmün de bulunması prensiptir. Halbuki, Hanefiler kadınla ilgili illeti aynı durumdaki diğer kişilere teşmil etmemişlerdir. Bu da illetin ya yanlış tespit edildiğini, ya da eksik uygulandığını göstermektedir. Hanefi kitaplarında, bu hükmün neden aynı illeti taşıyan benzer durumdaki diğer kişilere de uygulanmadığı hususunda tatmin edici bir izaha rastlamadık. Serahsî'nin geliştirdiği uzunca izah tarzında, bu paradoks yine de çözümsüz kalmıştır.⁷⁹

Eğer Hanefiler, illet olarak belirledikleri vasfı hem cami bir şekilde tatbik etmek, hem de savaş durumuna kıyas yaparak değil de, başka delillerden

⁷⁸ Şafîî'nin tartışmadaki yaldayımı özetlenmiştir. bk. *el-Umm*, I, 261. Ayrıca bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, XII, 240.

⁷⁹ Serahsî, illetin, kadının savaşmama durumu olduğunu, bu açıdan savaşan ve sözü dinlenen kadının da öldürülebileceğini söylemesine rağmen, metinde işaret ettiğimiz hususta bir şey söylememektedir. Serahsî, *el-Mebsût*, X, 110.

hareketle savunsalardı daha tutarlı bir görüş ortaya koyabilirlerdi. Yani doğru bir illet, yanlış delillerle savunulduğu veya tam olarak uygulanmadığı için hak ettiği değeri bulamamıştır. Kanaatimizce bu meselelerin illeti, ilgili hadislerin bazı rivayetlerinde zaten açık bir şekilde vardır. Bu konuda delil olarak gösterilen, "Bir müslümanın kanı ancak üç şeyden dolayı helal olur" hadisinin son kısmı Buhârî'de, "veye Allah ve Resülüne harp açıp İslâm'dan irtidat eden kimse" şeklinde; Nesai'nin rivayetinde "İslâm'dan çıkıp Allah ve Resülüne harp açan kimse" şeklinde geçmektedir. Görüldüğü gibi mürtedde niçin ceza öngörüldüğüne dair illet bizzat delil gösterilen bu hadiste açıkça ortaya konmuştur. Bu da irtidat edenin müslümanlara karşı cephe alması ve savaşçı duruma geçmesi olarak belirlenmiştir. Şu halde eğer mürted müslümanlara zarar vermek gibi bir niyet veya faaliyetin içerisinde değilse, ona ceza verme zorunluluğu da yok demektir. Hz. Peygamber (a.s.)'in bazı mürtedleri öldürmemesi, yine bazı sahabilerin kadın mürtedin öldürülemeyeceğine dair görüşleri de hadisteki illeti destekleyen unsurlardır.

İlleti belirleme yöntemlerinin doğru olup olmadığı tartışmaya açık olsa da, Hanefilerin cezanın hangi maslahatı korumak üzere konduğuna dair tespitleri, bir suç fiilinde aranan özellikler açısından daha isabetlidir. Bu bağlamda İbnü'l-Hümmam'ın, bir cezanın ancak toplumsal bir faydaya binaen verilebileceği şeklindeki şu tespiti oldukça önemlidir. "Cezalarda (dini açıdan) asl olan ölümden sonraya ertelenmiş olmalarıdır. Bu dünya amel yeri, ahiret ise bu amellerin karşılığının görüleceği yerdir. Cezaların bu dünyada verilmesi imtihan hikmetine aykındır. Şariin bu hikmeti terkedip bazı fiilleri dünyada cezalandırması kulların menfaatini korumak içindir. Bu sebeple Şariin bu dünyada uygulamasını emrettiği her ceza kulların yararına yöneliktir. Örneğin kisas, canın korunması, zina cezası neslin korunması, hırsızlık cezası da malın korunması için konmuştur. Buna göre irtidat suçunun cezalandırılması da, salt irtidat fiilini cezalandırmak üzere değil, tahribatından doğan kötülüğü önlemek için konulmuş bir ceza olması gerekir. Çünkü Allah katında irtidatın cezası öldürülmekten çok daha büyüktür."⁸⁰ Bu son derece önemli tespiti modern ceza hukuk diliyle ifade edersek, bir fiilin suç kapsamına alınabilmesi için, a) kanun tarafından sınırlı bir biçimde tespit edilebilir özelliklere sahip olması; -ki suçu günah ve kabahat gibi diğer hukuka aykırı fiilerden ayıran yanı budur, b) Her hangi bir şekilde suç sayılabilecek bir *fiil/eylem* bulunması gerekir. Gerçekten maddi bir fiili işlemeyen birinin cezalandırılması günümüz hukuk düzeni de kabul

etmemekte, kimsiyi fikir ve niyetinden, düşünce ve kanaatlerinden dolayı sorumlu tutmamaktadır. Bu açıdan fiilin cezalandırılabilmesi için, o fiil ile hukuk düzenin ihlal olunması veya ihlal tehlikesinin yaratılması gerekir. İşte suçu günahtan ayıran bu iki özelliğidir.⁸¹ Başka bir ifade ile bir fiilin suç kapsamına alınıp ona ceza takdir edilmesinden güdülen amaç ya bir sosyal yarar, ya da kişisel bir yarar korumaktır. Bu iki amaca hizmet etmeyen bir ceza, hukukî açıdan temelsiz, adalet idesi açısından mahzurludur.

İslâm'ın, gıybet, faizcilik ve yetim malı yeme gibi dinî açıdan günah olan bir çok fiile dünyevî bir ceza takdir etmemesinin nedeni de, bu fiillerin yukarıda değindiğimiz nitelikleri taşımamalarıdır. İşte dinden dönme eylemi de tek başına bir suçta bulunması gereken unsurları taşımamaktadır. Bu açıdan eğer mürtedde sırf irtidatından dolayı ceza takdir edildiği savunulursa, o zaman bu cezanın hangi hukukî yarara binaen öngörüldüğü sorusu ile karşılaşırız. Şayet bu cezasının, mürtedin Allah ile olan ahidini bozmasından dolayı takdir edildiği görüşü doğru kabul edilirse,⁸² o zaman bütün günahlara dünyevî ceza takdir edilmesi gerekmez miydi? Çünkü aslında bütün günahlarda kişinin Allah'la olan ahidini çiğnemesi söz konusudur.

6-İrtidat Cezasının Hadd Cezaları ile Karşılaştırılması

Daha önce, irtidatla dinin hürmeti çiğnendiği ve bu fiile mahza Allah hakkının taalluk ettiği ve bu açıdan bu fiilin hadd gerektiren bir suç olduğu görüşünü vermiştik. Halbuki basit bir karşılaştırmada, İrtidatın hem suç hem de ceza yönüyle önemli bazı noktalar da diğer haddlerden ayrıldığını görmek zor değildir. Her şeyden önce, hadd gerektiren tüm suçlarda somut bir suç fiili (hareket/eylem) vardır ve ceza bu fiilin meydana getirdiği tahribata karşılık verilir. Oysa irtidat, kişinin iç aleminde yaptığı bir muhasebe sonucu inanç değiştirme olayıdır. Bu ise, sadece fikir ve düşünceye dayalı olarak gerçekleştirilen bir olgudur. Ortada fiil ve hareket gerektiren bir durum olmadığından, kişi sırf irtidat etmekle somut bir tahribat ve zarar meydana getirmiş olmaz. Bu açıdan mürted İslâm nizamı ve müslümanlar aleyhine fiili bir saldırı veya faaliyetin içerisine girmediği müddetçe, irtidat salt olarak bir fikir ve kanaat değiştirme olarak kalacaktır. Eğer sırf din değiştirdiği için mürtedi cezalandırırsak, bu durumda bir insanı sadece fikir ve kanaatinden dolayı cezalandırmış oluruz. Halbuki diğer haddlerde hareket gerektiren somut bir suç fiili vardır ve ceza tahribatı açık olan

⁸¹ bk. Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul 1997, I, 310.

⁸² bk. Bütî, Said Ramazan, *Hürriyyetül'İnsan fi zillî ubudiyetillâh*, Beyrut 1992, s. 83.

⁸⁰ İbnü'l-Hümmam, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, VI, 72.

bu fiile yöneliktir.

Hadd cezalarının bir özelliği de, delilleriyle subût bulduktan sonra af imkânının kalmamasıdır. Başka bir ifade ile hadd cezaları subût bulduktan sonra, suçlunun tevbe etmesi bir anlam ifade etmediği gibi, zaten bu tür suçlarda bu aşamada suçluya tevbe teklif de edilmez.⁸³ Oysa İrtidat, suçunda aksi bir durum söz konusudur. Bilindiği gibi fukahânın kahr ekseriyeti mürtedin tevbeyle davet edilmeden cezalandırılmayacağı görüşündedir. Şayet mürted tevbe ederse öldürülemez, tekrar İslâm cemaatinin bir ferdi olarak kabul edilir. İşte irtidat suçu bu yönüyle hadd suçlarına değil, daha çok siyasi bir suç olan bağı (devlete baş kaldırma) suçuna benzemektedir. Çünkü bağı suçunda da bağiler tevbeyle davet edilmeden cezalandırılmazlar. Şayet tevbe ettikleri anlaşılırsa cezaları sona erer.⁸⁴ İşte irtidat da bu yönüyle hadd suçlarından çok siyasi suçlara benzemektedir.

İrtidat cezasını hadd olarak değerlendirmemize engel bir durum da delilden doğan şüphedir. Hadd cezalarının hemen hepsi Kur'an ve Sünnette açık bir şekilde yer almaktadır. Zina suçu, zina iftirası suçu (kazif), hırsızlık ve yol kesme (hırab) gibi hadd gerektiren suçların hepsinin cezası naslarda ihtimale yer bırakmayacak kadar açıktır. Bunların kadın ve erkeklere eşit uygulanması gerektiğine dair bir tartışma veya bu şüpheyi doğuracak zayıf bir rivayet dahi yoktur. Oysa ki, irtidat cezası Kur'an'da açık bir şekilde yer almadığı gibi, bu suça farklı cezalar öngören rivayetlerin, Peygamber ve sahabe uygulamalarının da bulunduğunu daha önce vermiştik. Bunlara, küfrü ortaya çıkmış münafıklarla, insanları İslâm'dan soğutmak için irtidadı bir taktik olarak kullanan Yahudilere bir ceza verilmemesini de ilave ettiğimizde, "dinini değiştireni öldürünüz" hadisinin farklı yorumlanması gereği ortaya çıkmaktadır. Kısa-cası bu farklı rivayet ve uygulamalar, bu cezanın bir hadd cezası olmadığını göstermektedir. Tam aksine konu ile ilgili rivayetler ve uygulamalar toptan bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, bu cezaya ta'zir cezası özelliklerinin hakim olduğu sonucu çıkmaktadır.⁸⁵

7- Cezalar Sistemi İçerisindeki Yeri Açısından İrtidat Cezasına Bakış

Bir cezanın niteliğini tespit etmenin bir yolu da, fıkıh ve hadis kitaplarında ona hangi ceza türleri arasında yer verildiğidir. Örneğin kitaplarda hırsızlık, zina ve içki içme suçlarına haddler içerisinde yer verilmesinden, bunların hadd gerektiren cezalar olduğu sonucu çıkar. Bir cezanın, cezalar sistemi içerisinde hangi ceza türleri arasına yerleştirildiği bu açıdan önem arz etmektedir. Bu yönüyle irtidat cezasına baktığımızda, fukahânın bu suçun sistem içerisindeki yeri açısından oldukça farklı bir eğilime sahip oldukları görülmektedir. Kitaplara bakıldığında cezalar sistemi içerisindeki yeri en fazla değişen cezanın irtidat olduğunu fark etmek zor değildir. Öyleki bu konuda ne hadisçiler arasında bir birlik var, ne de fukahâ arasında. Hatta aynı mezhepteki alimlerin bile çoğu zaman irtidat cezasını sistem içerisinde farklı yerlere yerleştirdikleri görülmektedir. Örneklere Kutub-u Sitte'den başlayalım. İrtidatla ilgili hükümlere, Buhârî'nin, *Kitabu'l-Cihad, İ'tisam ve İstıtabe'de*, Nesâî'nin, *Kitabu'l-Muharebe'de*; Ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mace'nin *Kitabu'l-Hudud*'ta yer verdiğini görüyoruz.

İbn Kudame meşhur kitabı *el-Muğni'de*, İrtidada, *Kitabu'l-Hudud*'tan önce fakat *Kitabu'l-Buğat*'tan sonra ayrı bir kitap olarak yer vermiştir. Ancak *el-Mukni* ve *Keşşafu'l-Kanna*'da irtidada, *Kitabu'l-Hudud*' içerisinde⁸⁶ fakat yine de Bağı'den sonra yer verilmiştir. Bu yaklaşım, Hanbelilerin irtidadı nitelik olarak Bağı suçuna benzettiklerini göstermektedir.

Malikilerden İbn Rüşd, bütün cezaları, *Cezayı Gerektiren Suçlar* başlığı altında ele almış, irtidada da, *Hırab*'nin son kitabı olarak yer vermiştir. Aynı mezhepten İbn Abdilberr irtidada, *Kitabu'l-Hudud* içerisinde yer vermekle beraber, *Babu Hukmi'l-Muharibin*'den sonra, son bab olarak ele almıştır.⁸⁷ Bundan, Malikilerin irtidadı, asayiş ve huzuru bozma gibi terör suçları ile benzer gördükleri anlaşılmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere bu konuda en net tavra sahip olan İmam Şâfi'dir. O, irtidadı hadd gerektiren bir suç olarak gördüğünden, konuyu

⁸³ Bunun anlamı, bu aşamada tevbenin dünyevi cezaya tesiri olmaz demektir. Yoksa suçun günah boyutu kişi ile Allah arasındadır ve bu anlamda tevbe kapısı her zaman açıktır. Kişi dünyevi cezaya çarptırılabilir eğer samimi bir şekilde tevbe etmiş ise, Allah'ın onun günahını bağışlamaması için bir sebep yoktur.

⁸⁴ Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 124; el-Avva, s. 132. Bilindiği gibi bağı, gerekli güç ve iktidara sahip olan müslüman kişilerin her hangi bir sebepten dolayı meşru olan İslâm devletine karşı fiilen baş kaldırmaları veya itaat etmeyi reddetmeleridir. bk. Şirbinî, *Muğni'l-muhtâc*, IV, 123.

⁸⁵ Benzer delillerden hareket eden el-Avva da, irtidat cezasının bir ta'zir cezası olduğunu savunmaktadır. Ona göre farklı uygulama ve rivayetler, *dinini değiştireni öldürünüz*, hadisindeki emrin mücibinin (emirden anlaşılması gereken hüküm) vücüb olmadığına delalet eder. Buna göre hadisi, kim dinini değiştirirse onun öldürülmesi caizdir, fakat bu, mutlaka yerine getirilmesi gereken bir

vacip değildir, şeklinde anlamak gerekir. Yani bu hadiste söylemek istenen mürtedin kararın helal olmasıdır, katlinin vacip olduğu değildir. Bundan dolayı irtidat cezasını takdir hakkı, İslâm devletinde meşru otoriteye bırakılmış bir ta'zir cezasıdır. Devletin yetkili organı, günün şartlarını ve içinde bulunulan ortamı dikkate alarak uygun bir ceza takdir etme yetkisine sahiptir. Yetkili organ, mürted için ölüm cezasına da hükmetse hiç bir şekilde kınanamaz. el-Avva, s. 162-3, 166.

⁸⁶ İbn Kudame, *el-Muğni*, X, 74; *el-Mukni*, Beyrut, ts., s. 308; Behutî, *Keşşafu'l-kanna*, VI, 167.

⁸⁷ bk. İbn Rüşd, (I-Hafid), Muhammed b. Ahmed b. Muhamed, *Bidayetü'l-müctehid*, İstanbul 1987, II, 383; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh, *Kitabu'l-Kâfi*, (nşr. Muhammed Vildemadik el-Moritânî), Riyad 1980, II, 1087.

Kitabu'l-Hudud içerisinde ele almıştır.⁸⁸ Fakat enteresandır, Şafii'nin *el-Umm* kitabını ihtisar eden talebesi Müzenni, irtidadı, *Kitabu'l-Hudud*'tan önce, *Bağy*'den sonra ele almıştır.⁸⁹ Bir Şafii müntesibi olduğu halde, Müzenni'nin bu konuya haddler içerisinde değil de, siyasî nitelikli bir suç olan *Bağy*'den sonra yer vermesi, O'nun suçun siyasî yönünü gözardı etmediğinin göstergesidir. İmam Nevevi'nin *Minhac*'ı ve iki meşhur şerhinde de Müzenni'nin tertibine riayet edilmiş olması, bu kanaatimizi desteklemektedir.⁹⁰ Şafii'nin kesin kanaatine rağmen müntesiplerinin bu cezaya mahza Allah haklarını içeren cezalar içerisinde yer vermemelerinin nedenini, *Nihayetü'l-Muhtac*'a haşiye yazan Ebu'z-Ziya şöyle izah eder: "Bu konunun *Kitabu'l-Bağy*'den sonra ele alınmasının sebebi, irtidadın da bağy benzeri bir suç olmasındandır. Ancak cinayetlerin başından buraya kadar ele alınanlar nefse (can) yönelik suçlardır. İrtidat ise dine yönelik bir suçtur."⁹¹ Fakat Şafii'lerden irtidadı haddler içerisinde ele alanlar da yine ona *Bağy*'den sonra yer vermişlerdir.⁹² Görüldüğü gibi irtidadın, dinin hürmetini çiğneme yönüyle Allah haklarıyla ilgili bir hadd suçu olduğu konusunda en ısrarcı olan Şafii'ler bile, bunu bir yönüyle de devlet nizamı aleyhine işlenen *bağy* suçuna benzediğini kabul etmektedirler.

Bu konuda en tutarlı davranışların Hanefiler olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Hanefiler irtidat konusunu cezanın mahiyeti ile ilgili görüşlerine uygun olarak *Kitabu's-Siyer* içerisinde incelemişlerdir.⁹³ Bilindiği gibi İslâm hukukunda savaş hukuku *Siyer* başlığı altında incelenir. Hanefiler baştan beri mürtedin öldürülmesini, onun savaşçı pozisyona geçme durumu ile açıklamaktadırlar. Mürted salt İslâm'dan çıktığı için değil, İslâm'dan çıkmakla düşman safına katılıp savaşçı duruma geçtiği için öldürülür. Bu savaş hukuk ile ilgili bir problem olduğundan, konunun *Kitabu's-*

Siyer içerisinde ele alınması mezhebin görüşüyle tutarlı bir tutumdur.

Görüldüğü gibi irtidad cezasını hadd olarak görenlerin de çoğu dahil olmak üzere alimlerin kahr ekseriyeti irtidadı ya serahaten ya da zımnen siyasî nitelikli suçlar olan bağy ve hirabeye benzer görmektelerdir. Hanefiler ise, hem devletler hukuku içerisinde yer vermekte, hem de siyasî bir suç olduğunu açıkça savunmaktadırlar. Kısacası bütün veriler irtidadı siyasî bir suç olarak değerlendirmemiz gerektiği kalmaktadır.

Sonuç

Farklı açılardan incelemeye çalıştığımız irtidat cezası ile ilgili sonuçları şöylece sıralayabiliriz. Kur'an'da, irtidat büyük bir günah olarak takdim edildiği ve bu fiili işleyenlerin, dünya ve ahirette elem verici bir azapla cezalandıracağına dair bir çok ayet bulunmasına rağmen, ayetlerin hiç birinde irtidat suçu için mahiyeti ve şekli belli bir dünyevî cezaya rastlanmamaktadır. Tevbe 74. ayette geçen; *dünyadaki acıklı azabın* ne olduğu açık olmadığı gibi; Bakara 217. ayette geçen *dünyada ve ahirette amelilerin boşa gitmesi* ifadesinden de ceza hukuku kriterleri açısından dünyevî bir ceza çıkarmak mümkün değildir. Dahası, ikide bir müslüman olmuş görünüp ardından irtidat eden Yahudilerin, küfürleri açıkça ortaya çıktığı halde münafıkların cezalandırılması ilgili bir ayetin bulunmamasından hareketle Kur'an'ın, mürted için bir ceza takdir etmediği; hatta *müslümanlarla savaşmayan ve barış içinde yaşamak isteyen mürtedlerle savaşmayı yasaklayan* (Nisa, 5/90) şeklindeki ayetlere dayanılarak, Kur'an'ın savaşmayan mürtedlerin cezalandırılmasına müsaade etmediği de savunulmaktadır.

Fukahâ, Tevbe/74, Bakara/217. ayetlere de atıfta bulunmakla beraber, mürtedin cezasının ölüm olduğu şeklindeki görüşlerinde esas olarak *İslâm'dan çıkanın öldürülmesini emreden* hadislerle bazı uygulamalara dayanmaktadırlar. Fukahâ'nın irtidat cezasında dayandıkları hadislerde sened ve lafzî delalet açısından bir problem görünmemekle beraber, yaptığımız araştırmada farklı sonuçlara açık rivayet ve uygulamaların da bulunduğunu tespit ettik. Hz. Peygamber(a.s)'in mürtede ölüm dışında ^{hafis} asılma ve sürgün cezası öngördüğü şeklindeki rivayet, irtidat eden bir bedeviye ve vahiy katibliği de yaptığı halde irtidat eden bir şahsı öldürmeyip kendi hallerine bıraktığı ile ilgili rivayetler bunun örnekleridir. Hz. Ömer'in mürtedlere ölüm dışında hapis ve sürgün gibi farklı cezalar öngörmesi, Hz. Ebubekir'in mürtedlerin kadınlarını öldürmeyip köle yapması, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Katade'nin buna dayanarak irtidat eden kadının öldürülmeyip köle yapılacağı, İbn Abbas'ın ise hapsedilip sıkıştırılacağı şeklindeki

⁸⁸ Şafii, *el-Umm*, VI, 156.

⁸⁹ Müzenni, *a.g.e.*, 259.

⁹⁰ bk. er-Remeli, *Nihayetü'l-muhtac*, VII, 413; Şirbinî, *Muğni'l-muhtac*, IV, 133. Şu kadar var ki bu iki kipta konular, *Kitabu'l-Buğat*, *Kitabu'r-Ridde* ve *Kitabu'z-Zina* şeklinde müstakil kitaplar halinde ele alınmıştır.

⁹¹ Ebu'z-Ziya, *Haşiyetü Ebi'z-Ziya*, (*Nihayetü'l-muhtac* hamisinde), Beyrut 1984, VII, 413.

⁹² bk. Buceyremî, Şeyh Süleyman b. Muhammed, *Buceyremî Ale'l-Fatih*, Beyrut 1996, V, 104. Gazali'nin bağy, irtidat ve diğer haddlere, *Kitabu'l-Hudud* başlığı altında değil de, *Kitabu'l-Cinayati'l-Mucibeti li'l-Ukubât* başlığı altında vermesi, bizce yukarıdaki anlayışa katılmadığından değil, ilk iki suça sistem içerisinde bir yer bulma arayışından kaynaklanmaktadır. bk. Gazali, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Vasit fi'l-mezheb*, Kahire 1997, VI, 413, 425; a.m.f., *el-Veciz*, Beyrut 1997, II, 165; Rafii de *el-Veciz*'in şerhinde aynı sistemi korumuştur. Rafii, *el-Aziz*, XI, 97.

⁹³ Mavsilî, *el-İhtiyar*, IV, 145; Merğınarî, *el-Hidâye*, I-II, 458; Kâsânî, *Bedâiu's-senâi*, VII, 134; İbnü'l-Hümmam, *Serhu Fethi'l-Kadir*, VI, 68.

görüşleri; yine Ömer b. Abdülaziz'in irtidat eden bir kabileyi kendi hallerine bırakıp cizyelerini artırmaması, irtidat eden bir kadının yabancı bir yerde kendi dininden olmayan kişilere satılmasını emretmesi şeklindeki rivayet ve uygulamalar hepsi beraber düşünüldüğünde şu sonuçlara varmak mümkündür:

Hız. Peygamber (a.s.), her irtidat edeni öldürmediği gibi, mürtede ölüm dışında farklı cezalar verilebileceğini de açıkça bildirmiştir. Farklı uygulama ve görüşlerinden, üç halife dahil bazı fakih sahibilerin de mürtedin mutlaka ölümle cezalandırılması kanaatinde olmadıkları, aksine farklı şekillerde de cezalandırılabilceği görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

Bu farklı rivayet ve uygulamalar, irtidat cezasını bir had olarak değerlendirmemize de engeldir. Çünkü hadd cezalarının temel özelliği, miktarı ve mahiyetinin nasslarda açık bir şekilde belirtilmiş olmasıdır. Bu açıdan hadd cezalarında her hangi bir şüphe cezanın ya düşmesi ya da hadd kapsamından çıkarak ta'zire dönüşmesi için yeterli bir sebep olarak kabul edilir. İster şerî delilden (kanunî unsur), ister sübut delilinden (maddî unsur) kaynaklansın, bu şüphenin sanığın lehine yorumlanması temel prensiptir. Bu açıdan bakıldığında, şer'î delilden doğan bu şüphe, irtidat cezasını bir had cezası olarak değil, bir ta'zir cezası olarak kabul etmemizi gerektirir. Yukardakilerine, Hanefilerin irtidat suçunda kadının öldürülemeyeceği görüşü, âlimlerin çoğunun irtidat cezasına hadler içerisinde yer vermeyip, Hanefilerin devletler hukuku içerisinde yer vermesi, diğerlerinin de çoğunlukla siyasî suçlar olan bağı ve hırabeyle bağlantılı olarak ele almaları da eklendiğinde, bu cezanın bir had cezası olması ihtimali daha da zayıflamaktadır.

Kur'an siyaseti ve Hız. Peygamber (a.s.)'in hattı hareketine bakıldığında ise, bu cezanın siyasî nitelikli bir ceza olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Kur'an'ın, irtidatı bir taktik olarak kullanan Yahudilere ve küfürleri ortaya çıkan münafıklara bir ceza verilmesini emretmemesi; Hız. Peygamber (a.s.)'in de bunlara herhangi bir ceza verme cihetine gitmemesi bunun göstergesidir. Ayrıca Hız. Peygamber (a.s.)'in irtidat eden bazı şahısların öldürülmesini emrettiği halde, bazılarını dokunmadığı göz önünde bulundurulduğunda, onun irtidat olaylarında duruma, şahsa ve olayın nezaketine göre farklı bir siyaset izlediği anlaşılmaktadır. Bu da onun irtidat cezasını bir hadd olarak değil, siyaseti şer'iyyenin bir gereği olarak İslâm nizamına ve toplumuna yönelik tehlikeleri önlemek amacıyla düşündüğünü göstermektedir. Şayet irtidat, zina, hırsızlık ve içki içme gibi hadd gerektiren bir suç olsaydı, bu cezanın, konjonktür ve şahıs farkı

gözetilmeden, kadın-erkek, münafık olan-olmayan ayırımı yapılmadan her irtidat edene eşit şekilde uygulanması gerekirdi. Bütün bunlar, irtidat cezasının siyasî nitelikli bir ta'zir cezası olduğunu göstermektedir.

İrtidat cezasının illetine gelince, Hanefilerin tespit ettiği, mürtedin, muharip duruma geçip İslâm nizamı ve müslümanlar için bir tehlike haline gelmesi durumu, illet olmaya en elverişli vasıf olarak görünmektedir. Esasen bu illet, "Bir müslümanın kanı ancak üç şeyden dolayı helal olur" şeklinde başlayan hadisın bazı varyantlarının son kısmında, *İslâm'dan çıkıp Allah ve Resülüne harp açan*, ifadesinde zaten açıkça yer almaktadır. Şu halde eğer irtidat eden kişi, müslümanlarla sözlü veya fiili bir mücadeleye girişmemişse veya bunu yapacak durumda değilse, sırf irtidatından dolayı ona bir ceza vermek gerekmez. Devletin yetkili organları, yarattığı tehlike ölçüsünde mürtede ölüm dahil farklı cezalar takdir edebilecekleri gibi, hiçbir ceza vermeye yetkisine de sahiptirler. Bu illet, ceza ile korunmak istenen hukukî yararlar da birebir örtüşmektedir. Çünkü bu ceza ile korunmak istenen hukukî yarar, İslâm nizamını ve müslüman toplumunu düşmanlardan korumaktan başka bir şey değildir. Kamu hukuku açısından devletin siyaseten cezalandırma esprisine daha uygun düştüğü için çağdaş araştırmacılar da genellikle bu görüşü isabetli bulmaktadırlar.

Mürtedin sırf İslâm'dan çıktığı için cezayı hak ettiği şeklindeki yaklaşım ise, bir cezada bulunması gereken özellikler açısından eleştiriye açıktır. Çünkü, salt irtidatta, bir suç fiilinin ayrılmaz vasfı olan *fiil/eylem* yoktur. Gerçekten maddî bir fiil işlemeyen birinin cezalandırılması, İslâm hukuku açısından problemli olduğu gibi, günümüz hukukunda da kabul edilmemektedir. Çünkü bu, bir kimseyi fikir ve niyetinden, düşünce ve kanaatlerinden dolayı cezalandırmak anlamına gelir. Oysaki bir fiilin suç olarak telakki edilip cezalandırılabilmesi için, o fiil ile hukuk düzenin ihlal olunması veya ihlal tehlikesinin açıkça yaratılması gerekir. Dolayısı ile bir fiilin suç kapsamına alınıp ona ceza takdir edilmesinden güdülen amaç ya sosyal bir yarar korumaktır, ya da kişisel bir yarar. Halbuki İslâm nizamı aleyhine somut bir zarar sabit olmayan bir mürtedi cezalandırmak ceza hukukunun bu kriterlerine aykırıdır. Buna göre bir şahıs sırf vicdanî kanaatinden dolayı İslâm'dan çıkıp başka bir dine girmiş ise, cezalandırılması da gerekmez.

Burada, Hız. Peygamber (a.s.)'in hiçbir kayıt koymadan İslâm'dan çıkanların öldürülmesini genel bir üslupla emretmesinin nasıl izah edileceği hususu kalmaktadır. Hız. Peygamber (a.s.)'in bu emri, hayatının sonuna doğru peygamberlik iddiasında bulu-

nanların türediği, irtidat hadiselerinin İslâm nizamını tehdit edecek boyutta arttığı ve Kur'ân'ın arap müşriklerine hayat hakkı tanınmaması ile ilgili nihai emrinin indiği bir konjunktürde verdiği bilinmektedir. Zira bu dönemde meydana gelen irtidat olayları, sırf vicdani kanaatten kaynaklanan normal vakıalar olmayıp, çoğunlukla İslâm nizamını yıkmaya yönelik planın bir parçası olarak gelişen olaylardır. İşte Hz. Peygamber (a.s.), İslâm devletine yönelmiş bu tehlikeyi bertaraf etmek amacıyla mürtedleri de arap müşrikleri ile ilgili nihai hükme dahil edip onların öldürülmesi emrini verdi. Zaten bu konjunktürde

irtidat edenler de müşriklere katılıp onlar gibi müslümanlarla savaş durumuna geçiyorlardı. Daha önce kesin bir emri olmamasına rağmen, Hz. Peygamber (a.s.)'in bu konjunktürde irtidat edenlerin öldürülmesini emretmesi, onun bu cezayı devlet başkanı sıfatıyla o şartlara has siyasi bir ceza olarak takdir ettiğini göstermektedir. Eğer Hz. Peygamber (a.s.)'in bu cezayı her zaman ve zeminde her irtidat edene uygulanmak üzere emrettiği kabul edilirse, irtidat cezası ile ilgili zikrettiğimiz farklı rivayet ve uygulamaların arasını telif etmek mümkün olmayacaktır.